ZONGULDAK MADENLERİNDE HÜKÜMLÜ İŞÇİLER

EROL ÇATMA

ZONGULDAK MADENLERİNDE HÜKÜMLÜ İŞÇİLER • EROL ÇATMA

331.51
ÇATz

ZONGULDAK MADENLERİNDE HÜKÜMLÜ İŞÇİLER

Sınıflama No.:

Demirbaş No.:00741

BİRİNCİ BASIM

Kasım/1996

ZONGULDAK MADENLERİNDE HÜKÜMLÜ İŞÇİLER

EROL ÇATMA

KESK / MADEN-SEN Zonguldak Şubesi
Yayın No.: 1

Dizgi — Feza ÇAKIR
Redaksiyon, tashih, mizanpaj — Özgür İNCEEFE&Ali Pir ALANGURÎ
Kapak tasarımı — Kerem YAMAN
Baskı — KOZAN OFSET
Büyük Sanayi 1. Cad. Alibey İşHanı
99/5 İskitler 06060 ANKARA
Tlf. : 0312.3411427
Facs. : 0312.3412860

© ***Bu çalışma metni ve ekindeki belgeler, tamamen veya kısmen, ticarî amaçla çoğaltılamaz. Yazarın veya yayıncının izini alınmak ve referans göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.***

KESK / MADEN-SEN Zonguldak Şubesi
Yayın No. : 1
Yönetim Yeri : Uzunmehmet Cad. Çemberli İşhanı Kat 6 No.2
ZONGULDAK
Tlf. : 0372.2535720

Kasım/1996

Bu çalışma, özgürlüğü kısıtlananlara, yok edilenlere ve özgürlük mücadelesine gönül vermiş bütün insanlara adanmıştır ...

İÇİNDEKİLER

Sayfa

MUKADDİME I

ÖNSÖZ IV

GİRİŞ 1

1 - TÜRKİYEDE HÜKÜMLÜ İSTİHDAMI OLGUSUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ 2

1.1 - ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞINDA HÜKÜMLÜLERİN ÇALIŞTIRILMASI 2

1.2 - TÜRK CEZA KANUNUNA GÖRE HÜKÜMLÜ ve TUTUKLULARIN ÇALIŞTIRILMASI 4

2 - ZONGULDAK TAŞKÖMÜRÜ HAVZASINDA HÜKÜMLÜ İŞÇİLER 17

2.1 - HAVZADA HÜKÜMLÜ İSTİHDAMININ TARİHÎ ve SOSYOEKONOMİK ZEMİNİ 17

2.1.1 - Havza'da İşgücü Sıkıntısı ve Çeşitli Çözüm Arayışları 17

2.1.2 - İşgücü Sıkıntısı ve Nedenleri 18

2.1.3 - Buhara Dayalı Enerji ve Ulaşım 21

2.2 - MADENLERDE MAHKÛM ÇALIŞTIRILMASININ HUKUKÎ DAYANAĞI 24

2.2.1 - Hükümlülerin Cezaevlerindeki Hukukî Yükümlülükleri 24

2.2.2 - Hükümlü İşçilerin İşyerlerindeki Hukukî Durumları 25

2.3 - HÜKÜMLÜLERİN OCAK PERFORMANSLARI 29

2.4 - HÜKÜMLÜLERİN SOSYAL İLİŞKİLERİ 35

2.5 - HÜKÜMLÜLERİN İSTİHDAM HACMİ 41

2.6 - İŞÇİ SAĞLIĞI AÇISINDAN HÜKÜMLÜ İŞÇİLER 43
2.7 - İŞ KAZALARI AÇISINDAN HÜKÜMLÜLER 50

SONSÖZ YERİNE 57

KAYNAKLAR 59

EKLER VII
BELGELER VIII
TERİM ve DEYİMLER için
ESKİ DİLDEN TÜRKÇEYE GLOSER XVII

MUKADDİME

Elinizdeki risalenin ön veya arka kapağı civarındaki bir yere mutlaka basılacak olan özgeçmişinden de öğrenebileceğiniz gibi, Müellif bir ayak ajüstörü; yani, bizim dışımızdakilerin kulak asacağı sıradan Türkçe'yle, sıradan bir maden işçisi; emekliye ayrıldı ayrılalı, daha şunun şurasında ancak birkaç yıl olmuş; dolayısıyla, ocağın ambiyansı da hâlâ üzerine sinmiş vaziyette. Lâkin, emekli olduktan sonra birtakım tuhaf işler tutmaya başlamış. Normal emsalleri gibi bir köşeye çekilip dört koldan pişbirik ya da altı koldan iskambil yerine, birtakım başka kâğıtlara sardırmış. Üstelik de, bu kâğıtlar devlet kâğıtları; ama, ülkemizdeki birkaç yüz ailenin ***her yıl 2,3 milyar $*** götürmesine alet olan *'devlet kâğıtları'*ndan değil bu kâğıtlar. Ancak, öyle sıradan devlet kâğıtları da değil bu kâğıtlar. Üzerlerinde ***60 yıl*** öncesinin başmühendis, müdür, umum müdür, C. Müddeimumisi, "Bakan a." ve hatta "Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi a." gibi seçkin zevat imzaları bulunan devlet kâğıtlarından bu kâğıtlar. Üstüne üstelik, sararıp solmuş, buruşup kırışmış, eski püskü ve muhtelif esmer vatandaşlarımızca toplanarak –SEKA'nın hurda stoklarını beslemek üzere öbek öbek çuvallara tıkıştırılıp– 'dönüşümlü' kâğıtlara dönüşmeyi bekleyen devlet kâğıtlarından bu kâğıtlar. Her nasılsa, Yazar'ın eline geçmiş bu kâğıtlar; o da hıfzetmiş bu kâğıtları, okumuş, düşünüp taşınmış ve tesbitleri ile tezlerini okuyucuyla paylaşmak üzere oturmuş, kalem üşürmeye başlamış....

Sözün kısası, Müellif bir amatör. Hem de titiz, meşakkatli, uzun soluklu uğraş gerektiren ve üstelik beş para da getirmeyen Toplumsal Tarih gibi nankör ve düpedüz özgül bir uzmanlık alanında hasat almaya kalkışan bir amatör. ***Ama, bu hususun zerre kadar ehemmiyeti yoktur.*** Değil mi ki, köşe yazarı veya TV yorumcusu gibi kisvelere bürünen muhtelif hırsız, uğursuz ve lığurcuk taifesi madencilik üzerine ahkâm kesmeye yelteniyor; biz madenciler de, yalnız entel sakalı koyuvermekle yetinmeyip elimize kalem alabiliriz... Biz de polemiklere girişerek ona buna *doqqundurabiliriz*. Hatta, toplumsal tarih denemelerine de soyunabiliriz. Sadece edebî konularla değil, güzel sanatların bütün kollarıyla da uğraşabiliriz. Değilmi ki, ½ yüzyıldır aramızdan şairler, köşeyazarları, başyazarlar, karikatüristler, aktörler yetişiyor.... Kim bilir?!... Gün gelir; aramızdan bir Kömür Senfonisi besteleyecek bir babayiğit bile çıkabilir. Her ne kadar, Cumburbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın şefi, işinin maden işçisininkinden daha zor olduğunu ileri sürüyorsa da.... Neden olmasın?!... (Gerçi, baget sallamak –elbette ki– kazma sallamaya benzemez; ama, ***kazma sallamak da baget sallamaya hiç benzemez***...)

Gözlük camını çerçevesini indirmenin diyetini göz çıkarmanın diyetinden daha pahalıya ödetmeyi reva gören, kamu memalikinden trilyonları götürenlerin yakasına ilişmeyip fırıncıdan iki somun götüreni sürüm sürüm süründüren, yandımallahlık ceza hukukumuz ortalık yerde sırıtıp duruyor. Müellif, önce bu ceza hukuku kapsamındaki infaz mevzuatı uygulamaları içinden *serapa* özgül bir detayı, yani ülkemizdeki mahkûm istihdamının *de jure* ve *de facto* işleyişini, ufak bir ipucu gibi yakalayıp ağır ağır örmeye başlıyor. Bu örgünün şekillenmesiyle birlikte önümüze açılan daracık pencereden ayan beyan görülüyor ki, ülkemizde, yani çağ atlayan Türkiye'de, günümüzde devlete sahip çıktıklarını öne sürenlerin veya ***devletin aslî sahibi olanların*** "özgürlük, kardeşlik, eşitlik ve adalet" ile "suç ve ceza" gibi evrensel insanî kavramlara bakış açıları ya da ***edindikleri hukuk nosyonu, Dastayevski ile Hugo şöyle dursun, Rousseau'nun ve hatta Montésquieu'nün yaşadığı çağın bile daha gerisinde sürünüyor.***

Müellif –değil mi ki, ocağa araba gibi girip çıkmamış; değil mi ki, birtakım sorumluluklar duyabiliyor; değil mi ki, toprağın derinliklerine doğru kendi köklerini arıyor– mahkûm istihdamı bütününden hareketle yola koyulmuşken, keskin bir *'flash-back'*le, günümüzden Zonguldak'ın 60 yıl öncesine savruluyor ve ocaklarımızdan insan manzaraları geliyor görüntüye. İnsanlar... Zonguldak'ın haritadaki yerini göstermekten bile aciz insanlar... Ankaralı Arif oğlu Şükrüler, Ünyeli İsmail oğlu Hüsnüler, Çanakkaleli Mustafa oğlu Salihler... Ve daha niceleri... Yani, özbeöz bizim insanlar... Düzenin *'kader kurbanı'* olarak yaftaladığı, *"..... ani galeyan neticesinde elinden cinayet çıkmış..."* insanlar. Dünyadaki bilcümle kodes ehlinin hayalinden biran bile çıkmayan, evrensel, ezelî ve efsunkâr bir hasretle, hasreti hürriyetle yanıp tutuşan insanlar... Devletin adalet mekanizmasının gazına gelip, bu kez de *'özgür'* iradeleriyle, başka bir *'kader'*e özü özlerini kurban eden insanlar... Dışarı bir gün daha erken çıkabilmek umuduyla, bambaşka bir gayyanın dibine özü özlerini başaşağı tumba eden insanlar... Çifte mahkûm insancağızlar... Sayısal verilerle takviyeli bir insanlık dramı izliyoruz.

Müellif, çok kısıtlı olmakla birlikte, yer yer tanık beyanlarına da başvuruyor. Profesyonellerin bu yönteme dair mütalâaları, haklı olarak, pek de olumlu doğrultuda serd edilmeyecektir. Zira, anılar –kuşkusuz ki– nisyanla malûl, kişisel, soyut ve sübjektif gereçlerdir. Ancak, Balkan Harpleri'nin tozu

dumanı arasında doğup da onca kıtlık içinde her nasılsa canlı kalmayı beceren –belki de, evrim yasanın ölümsüz hükümleri uyarınca, sadece üstün yaşama gücüne sahip olanların hayatlarını idame ettirdiği, diğerlerinin ise doğal ayıklanmaya tabi kılındığı cehennemi bir süreçte tavlanıp temperlenerek– bugün hâlâ yaşayan, ama kavgayı da elden bırakmayan ve amme mülkünden ziyan olacak üç kuruşu çoluk çocuğun nafakasından daha çok kollayan bir tıyneti peşleri sıra mezara kadar sürükleyecek ölçüde haslet zengini birer 'madenci' insan olan abilerimizin ***CANLI BELGE*** olduğunu Tarih Baba dahi teslim ve takdir edecektir.

"ZONGULDAK MADENLERİNDE HÜKÜMLÜ İŞÇİLER" –salt tarih yazmış olmak için yola koyulmaktan ziyade, tarihi, bizzat onu yaratanlar açısından ele alıp, ocağın şlamına bulaştırmaktan ürkmeyen profesyonel araştırmacılar ile aydınlar için ve toplumsal depremler veya gaz-toz infilakları olmadığı zamanlarda da Zonguldak'ın haritadaki yerini bulmayı becerebilecek olan solcularımız için– amatör bir etüt olduğuna bakılmaksızın, el altından eksik edilemeyecek vazgeçilmez bir başucu kaynağı olma özelliğini koruyacaktır. Zira, bu etüt, herşeyden önce ilktir; en azından da şimdilik, tektir ve eşi yoktur. ***Ve esasen ehemmin de mühimmesi olan asıl husus da bu nitel yeterliktir...***

Hakirane ve acizane temennimiz odur ki, en başta madenciler olmak üzere, Zonguldak Külliyesi'ne sahip çıkmaya soyunan herkes bu ilk denemeyi okuyup değerlendire ve Erol Çatma'nın kendisi de, ağır aksak bile olsa, hiç tornistan etmeksizin yol kesmeden devam ede. VİYA BÖYLE!...

Tayfun ÖZUSLU

ÖNSÖZ

"..... Hep bir ***maden 'müstahrici'*** *olarak mı kalacaksınız/kalacağız/kalacaklar? Başınızda lâmbalı baret, kömür ocaklarına inip, volfram, manganez, potasyum sülfat, amerikyum ve en çok da 'ottomanium' madeni istihraç ededurmak sizin asli göreviniz mi? Bunca yığılan maden ne işe yarıyor? Birilerinin bunu işlemesi, hayata geçirmesi, küpe-kolye-yüzük-bilezik yapması gerekmiyor mu? Korkarım kendinizi, elde kazma-kürek maden işçiliğine kaptırmaktan, kuyumculuğunuz ve sanatkârlığınız dumura uğrasın; daha da korkarım iğdiş olasınız...*

..... Zinhar küçümsemiyorum!: 'Rüknettin Sami'nin İttihad-ü Terakki Merkez İcra Komitesi'nden Nuri Gıyaseddin'e Paris'ten Gönderdiği İki Hafi Pusula' gibi bir belgeyi araştıran bulan, transkripte eden, şu gözlüklerimin camı gibi şeffaf ve 'renksiz' bir bakış açısından, inceleyip yayımlayan araştırmacı, çok ama çok önemli bir iş yapıyor. Gerekli, işin raconu da bu. Ancak, Eeeee, ne!? Bütün bunlar ne demek oluyor? Birilerinin de çıkıp –buradan yola çıkarak– tarihi yorması (hayra ya da şerre) gerekiyor..." (Bu satırların yazarı, aslen "Toplumsal Tarih" konusunda uzman olup, madencilikle yakından veya uzaktan alâkadar değildir.) (1)

Bir araştırmacının ülkemizdeki işçi hareketlerinin tarihi üzerine derlediği incelemesinin sonuç bölümünde, elinizdeki çalışmanın konusuyla ilgili olarak:

"..... Osmanlı ve Türkiye İşçi Sınıfı tarihinde, şu an çok az bilgimiz olan, ancak mutlaka incelenmesi gereken konulardan biri, belirli dönemlerde sayıları onbinleri bulan ve çok sayıda işçinin bir arada bulunduğu kamu madenlerinde, sanayii kuruluşlarında ve ulaştırma işletmelerinde işçi sınıfı hareketinin gelişimi üzerindeki etkileridir. Ayrıca, kamu kesiminde günümüzde işçi-işveren ilişkilerinin çalıştırılan askerlerin ve hükümlülerin çalışma koşulları ve işçi sertleşmesi, geçmişte özellikle savaş dönemlerinde yaygın olarak başvurulan bu uygulamanın yeniden gündeme gelmesine de neden olabilir..."

ibaresiyle aktarılan, hem önemli bir eksiklik ihbarı, hem de bir uyarı bulunmaktaydı (2).

Yukarıda anılan dileğin gerçekleşmesi doğrultusunda, münhasıran bulabildiğim kısıtlı kaynaklardan yararlanarak, *"hükümlüler'in cemiyete kazandırılması"* düşüncesiyle girişilen bir adlî uygulamanın ayrıntılarını aktarmaya çabaladım. Çalışmayı özellikle belgelere dayandırmaya özen gösterdim. Bu meyanda, tarihi ***"hayra ya da şerre yormak"***tan geri durmama doğrultusunda da –naçizane imkânlarımın elverdiği ölçüde– gayret ve itina gösterdim.

Zonguldak madenlerinde, hem hükümlü, hem de asker işçiler çalıştırıldığı için, önceleri, bu iki ayrı "istihdam tarzı"nı aynı anabaşlık altında ve tek bir konu kapsamında ele alarak incelemeyi düşünmüştüm. Ancak daha sonradan, Türkiye'nin farklı bölgelerinde her iki tarzdaki uygulamanın da yürütülmesine rağmen, konuyu ikiye bölerek iki ayrı anabaşlık altında araştırmayı daha uygun gördüm ve ağırlıklı olarak Zonguldak Havzası'nın muhtelif kömür ocaklarında çalışan hükümlü işçilere yöneldim. Bu yönelimin amacı, mevcut kaynakların elverdiği ölçüde, daha açık bir çalışma yürütmek ve konu hakkındaki bilgi yetersizliğini –belgelere dayandırarak– mümkün mertebe giderip ortamı biraz olsun aydınlatmaktı. Çabalarımın heba olmayacağını umuyorum.

Asker işçiler ile ilgili çalışmaların ayrı bir anabaşlık altında derlenip değerlendirilmesi tercihinin önemli bir nedeni de, asker işçi çalıştırma yönteminin Osmanlı Dönemi, Ulusal Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti episodu ve II. Dünya Savaşı boyunca uygulanmış ve etkilerinin de hükümlü işçiler kadar sınırlı kalmamış olmasından kaynaklanmaktadır. O nedenle, çok daha yaygın bir kapsam alanı olan bu uygulamanın incelenmesi de daha geniş çaplı bir çalışma gerektirmektedir. Bu araştırma ileride ayrı bir anabaşlık altında yayımlanacaktır.

Hükümlü işçilerin madenlerde çalıştırılmasına, *"gözlük camı kadar şeffaf ve renksiz bir bakış açısından"* değil de, kendi dünya görüşüm açımdan ve iki yönden baktım: Bunlardan birincisi, konunun insanî yönü; ikincisi ise, 'kömür'ün kapitalizmin gelişme sürecindeki önemi ile buna bağlı olarak da Zonguldak Havzası'nın kapatılması ve özelleştirilmesi doğrultusunda günümüzde ileri sürülen Yeni Dünya Düzeni damgalı değişik ve çelişik argümanların tam aksi yönüdür...

Saptama ve yorumlara dayanak oluşturmak üzere yararlanılan belgelerin tamamı, kronolojik sıraya göre tasnif edilerek 'Ekler Bölümü'nde listelenmiş ve bunlardan bazılarının orijinal nüshaları da –yer darlığı sorununun elverdiği ölçüde– filme alınıp çoğaltılarak aynı bölüme iliştirilmiştir. Belgelerden

metine aktarılan pasajlar ise, ***ne redaksiyon, ne de tashih işlemine tabi tutulmaksızın, virgülüne dahi dokunulmadan alıntılanmış***; ancak, çalışma münderecatında aktarılan ***60 yıl*** öncesinin dilini genç insanlarımızın da okuyup anlayabilmesini (ki, herkesten çok onların okuması iyi olur...) teminen, redaksiyon aşamasından sonra, metin 1996 mezunu bir mühendise okutulup, belgelerdeki *–ve birazcık da metindeki–* anlamı bilinmeyen kelime ve deyimlerin tek tek belirlenmesi suretiyle oluşturulan bir adet *'Eski Dil'den* (veya eski "Türkçe"den ya da 'Osmanlıca'dan) *Türkçe'ye Gloser* de 'Ekler Bölümü'ne iliştirilmiştir.

Kâğıt ve basım masrafları istisna kalmak kaydıyla, dört dörtlük amatör çabalarla hayata geçirilen bu araştırma ve inceleme süresince, benden halisane desteklerini ve değerli katkılarını esirgemeyen can dostlarım Nevzat ÜNLÜ ile Feza ÇAKIR'a teşekkürlerimi borç bilirim.

GİRİŞ

Osmanlı Dönemi'nde, hükümlülerin inşaat ve tarım işlerinde çalıştırıldıkları bilinmekte ve bu dönemde çalışan hükümlülerin 'köle' olarak çalıştığı kabul edilmektedir. Köle olarak çalışanların gerektiğinde başvurabileceği herhangi bir merciden söz edilemez.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Ankara Hükümeti tarafından tarımda çalıştırılan veya asker açığını kapatabilmek için silah altına alınan hükümlüler de mevcuttur.

Cumhuriyetin ilanından sonra Zonguldak'ta veya başka madenlerde çalıştırılan hükümlülerin durumları, bütün bu zaman içinde çalıştırılan hükümlülerden veya kölelerden farklılık taşımaktadır. Bu farklılığı ortaya çıkaran etmenlerden en önemlisi, az gelişmişlik düzeyinde olan kapitalizmin gelişmesi için ihtiyaç duyduğu ucuz işgücü ve kömüre dayalı enerjinin, geri teknoloji ile yeterince üretilememesinin sıkıntısıdır. Türkiye Cumhuriyeti, daha sonradan gerekli ucuz işgücünü bulduğunda, hükümlülerin madenlerde çalıştırılmasını durdurmuştur.

Günümüzde çalışan hükümlüler ile o zamanki koşullarda çalıştırılanlar arasında büyük farklılıklar vardır. Bu farklılık konunun açıklık kazanmasıyla netleşecektir. Bütün bu konuların açıklık kazanması için, Türkiye Cumhuriyeti'nin belirli bir yöntemle hükümlü çalıştırmasındaki amaca açıklık kazandırmak gerekmektedir.

Türkiye'de, bu konuda yürütülmüş büyük boyutlu bir araştırma yoktur. Akademik bir araştırma yapmak, bunun için de belgelere ve verilere ulaşmak oldukça zordur. Ana konuya girmeden önce, günümüzdeki hükümlü ve tutukluların içinde bulunduğu çalışma koşullarının da kısaca yansıtılması, madenlerde çalışan hükümlü işçilerin çalışma koşullarıyla mukayese imkânı yaratacağı için uygun ve yararlı görülmüştür.

Herhangi bir işyerinde hükümlü istihdamı olayı, özü itibarıyla, bir tür 'adalet uygulaması'ndan çok, yoğun bir emek sömürüsü olayıdır ve bu çalışma kapsamında önem atfedilerek vurgulanan husus da konunun bu yönüdür.

1 - TÜRKİYEDE HÜKÜMLÜ İSTİHDAMI OLGUSUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1 - ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞINDA HÜKÜMLÜLERİN ÇALIŞTIRILMASI

Anadolu'daki köylü yığınlarının Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda askere alınarak cepheye sevk edilmeleri, kırsal alanda büyük bir işgücü açığı yarattı. Öte yandan, hem çiftini çubuğunu terk edip üretimden kopan, hem de seferberlik nedeniyle sayıları büyük miktarda artarak tüketici yığınlarına dönüşen askerlerin beslenme problemi de ortaya çıktı. Bu iki başlı açığın kapatılabilmesi için, hapishanelerdeki hükümlülerden tarım işkolunda istifade yoluna gidilmiş; ağır ceza hükümlülerinin tarımda işgücü olarak kullanılması çabaları 1922'nin bahar aylarına doğru yoğunlaşmış ve özellikle hasat mevsimlerinde, kapsamı daha da genişletilerek savaş süresince uygulanmıştır.

26 Nisan 1922 tarih ve 1525 sayılı kararnamede, şöyle denilmekteydi :

> "..... Cinayetten mahkûm kişilerden ceza sürelerinin bitmesine üç ay kalmış olanların serbest bırakılarak tarımla uğraşmalarının uygun olacağının İçişleri Bakanlığı'na bildirilmesine ve gerçekte ülkenin durum ve tarım ihtiyacının göz önünde tutulduğunda teklifin de yerinde bulunmasına dayanılarak, cinayetten mahkûm olanların tarımla uğraşmakta olduğunun ve ekim yapacak araziye sahip bulunduğunun mahalli idare meclislerince tasdik edilmesi halinde, tarım mevsiminde bir ayı aşmayacak şekilde sağlam teminata bağlanarak savcılarca salıverilmeleri..."

Kararname'ye göre, cinayetten mahkûm olmuş ve cezaevi sürelerinin bitmesine üç ay kalmış olanların, tarım mevsiminde sağlam teminat karşılığı salıverilmeleri gerekmekte; ancak, bu mahkûmların esas mesleklerinin çiftçilik olması ve ekim yapacak araziye sahip olmaları şartı da aranmaktaydı. Kolayca tahmin edilebileceği gibi, Kararname'de belirtilen nitelikleri taşıyan mahkûm sayısı yeterince fazla değildi.

Hasat mevsimi yaklaşırken uygulama kapsamını genişletmenin daha faydalı olacağı anlaşılmış ve 21 Haziran 1922'de çıkartılan 1631 sayılı ikinci bir kararnameyle de aşağıdaki hususlar öngörülmüştü :

> "..... Cinayetten mahkûm olanlardan esas mesleği tarımcılık olan ve ekili arazisi bulunan kişilerin hasat zamanı üç ay süreyle geçici olarak salıverilmeleri..."

Hasat mevsimine girildiği ve Büyük Taarruz'un artık gün meselesi olduğu bir sırada, İstiklal Mahkemeleri'nce ağır cezaya çarptırılanlar da ikinci kararnamenin kapsamına alınarak üç ay süreyle geçici olarak salıverildiler.

Bu şekilde tarımla uğraşan ve arazi sahibi olan mahkûmlardan hasat mevsiminde yararlanılması, hiç kuşkusuz ki, tarımsal üretimi olumlu yönde etkilemişti (3).

Yukarıda anılan türden uygulamalar, olağanüstü durumlar için geçerli olmuş; hükümlülerin kömür madenlerinde çalıştırılmasının nedeni ise, olağanüstü durumlardan (savaş hali, doğal afet) farklı olarak, işgücü sıkıntısından ve ülkenin içinde bulunduğu enerji darboğazından kaynaklanmıştır.

Her ne kadar, bu çalışma kapsamında incelenen aslî konu ***'mahkûm madenciler'*** ise de, *"cezaevlerindeki hükümlülerin ıslah edilmeleri, topluma kazandırılmaları ve kendilerinin bir meslek edinmeleri..."* gerekçesiyle hükümlü istihdamı, özgül bir çalıştırma yöntemi olarak ele alındığı için, önce Türk Ceza Kanunu kapsamında konunun geneline müteallik olan hükümler çerçevesinde bir tümdengelim yaklaşımı öne çıkarılmış; sonra da, çalıştırılma tarzı ile işyeri koşulları gibi karakteristik farklılıkları yönünden, aslî konu çalışmanın son bölümünde incelenmiştir. Bu bağlamda, anılan farklılıklara açıklık kazandırmak açısından, ülkemizin ceza ve tevkif evlerindeki hükümlü ve tutukluların çalıştırılma biçim ve koşullarını, hem mevzuat, hem de genel uygulama yönünden kısaca incelemek yararlı olacaktır.

1.2 - TÜRK CEZA KANUNUNA GÖRE HÜKÜMLÜ ve TUTUKLULARIN ÇALIŞTIRILMASI

1810'da Fransa'da hazırlanarak yürürlüğe konulan ve 1858'de de Osmanlı Devleti tarafından benimsenip kopya edilen ceza mevzuatı, 1926'ya kadar Cumhuriyet Dönemi'nde de yürürlükte kalmıştır.

1926'da yürürlüğe konan Türk Ceza Kanunu (TCK) ise, 1889 tarihli *'İtalyan Ceza Kanunu'*ndan kopya edilmiştir ve bunun temeli de 1859 tarihli *'Sardunya Ceza Kanunu'*na dayanmaktadır. Suçludan öç alınması amaçlanarak hazırlanan ve lafzı ile hükümleri itibarıyla zaten ağır olan bu kanun, bazı cezaların daha da ağırlaştırılması için kullanılmıştır; hâlâ da kullanılmaktadır.

Cezaların *'öç alma'* amacını güttüğü göz önüne alındığında, buna bağlı olarak, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu (CMUK)'nun nasıl vaz edildiğini biraz açmak da yarar sağlayacaktır. Ülkemizde 1929'da yürürlüğe konan CMUK, 1877 tarihli *Alman CMUK*'nun aynısıdır. 1936, 1937, 1938 ve 1942'de yapılan ve günümüze kadar gelen bir seri değişikliğe rağmen, bu kanunun çağdaş bir yapıda olduğu söylenemez.

Muhakeme ve ceza bir arada düşünüldüğünde, bunların bütünleyicisi olan mevcut ceza ve infaz kurumlarından da bahsetmek gerekir. 1930 tarih ve 1721 sayılı Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkındaki Kanun ile bu kanunu tamamlayan tüzük ise, 1901'de Belçika'da yürürlüğe giren ve ülkemizde de benimsenip 1941'de uygulamaya geçirilen mevzuattır. Bütün bunların üzerinde, infaz kurumunun idaresini ve denetimini tek merkezde toplayan 1943 tarih ve 4358 sayılı "Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü Yapıt ve Görevleri Hakkındaki Kanun" bulunmaktadır.

Günümüze kadar bu kanunlarda birçok değişiklik olmuştur. Bu değişikliklerin içeriği konusunda herhangi bir yorumda bulunmak uzmanlık alanımızın dışındadır. Aynı kanunlar ülkemizi yönetenlerin demokrasi anlayışını da yansıtmaktadır. Başta Anayasa olmak üzere, buna bağımlı olarak da demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar birbirleriyle ilgili, bağlantılı ve bütünlüklüdür. Bugün ülkemizde yaşayanların büyük bir çoğunluğu yukarıda anılan konulardan rahatsızdır. Bu bağlamda, başka ülkelerden kopya ettiğimiz kanunların, birkaç defa uğradıkları değişikliklere rağmen, özünün değiştiğini söylemek yanlış olur.

Bu açıklamalardan sonra, hapishane ve tevkifhanelerde çalışan hükümlülerin durumlarını anlamak güç olmayacaktır. Konuyla ilgili olarak, aşağıda bazı kısa irdelemelerde bulunulmuştur. Daha önceden TCK'nın 13.

maddesinde anılan, bir takım değişikliklerden sonra 17. maddeye aktarılan ve hükümlüler ile tutukluların çalıştırılma koşullarını düzenleyen müteallik hüküm, aynen aşağıya aktarıldığı gibidir (4) :

"Madde 17(1.5.1985 tarih ve 3193 sayılı kanunla değişik): "Tutuklu ve hükümlüler bulundukları kurumda çalışmaya mecbur tutulurlar. Bu çalışmalarına karşılık olarak tutuklu ve hükümlülere Adalet Bakanlığı'nca tespit edilen ücret ödenir."
Adalet Bakanlığı; ziraat, deniz ve su ürünleri avcılığı, inşaat, yol, maden ve orman gibi iş sahalarında çalışma ekipleri kurabilir. İşçi istihdam eden kamu kuruluşları da sahip oldukları iş sahalarında hükümlü çalıştırmaya mecburdurlar. Ekip halindeki bu çalışmalara, açık ve yarı açık ceza infaz kurumu hükümlüleri ile kapalı ceza infaz kurumlarında hükümlülük süresinin en az dörtte birini iyi halle geçiren hükümlüler katılırlar.
Çalışma mecburiyetini tatbikini mümkün kılacak kurumlar ikmal edilinceye kadar;
Açık ve yarı açık ceza infaz kurumu hükümlüleri, Çocuk ıslahevi hükümlüleri, Açık ve yarıaçık ceza evlerine seçilme hakkı kazanmış olup ta kapasite yetersizliği nedeniyle bu cezaevlerine tefriki yapılamayan ve ilçe cezaevlerine nakledilen hükümlüler.
Kapalı ceza infaz kurumu hükümlülerinden şartla salıverilmesine en fazla iki yıl kalanlardan, bu kanuna göre hazırlanacak tüzükte tespit edilecek yaş, meslek ve bedeni kabiliyeti haiz olanlar ile belirlenecek suçlardan hükümlü bulunanlar, kamu ve özel sektöre ait iş yerlerinde çalıştırılabilirler. Ancak bu çalıştırmalar gruplar halinde sürdürülür.
Yukarıdaki fıkralarda yer alan çalışmalar, ceza infaz kurumu personelinin gözetimi ve muhafazası altında yapılır.
Kapalı ceza infaz kurumlarındaki ekip ve grup çalışmalarına katılabilecek hükümlüler dışında kalan hükümlüler de, infaz kurumu haricindeki iş sahalarında çalıştırılabilirler. Bu takdirde

çalışmalar, güvenlik önlemleri altında ve jandarma muhafazası altında yapılır.
Tutuklu bulunanlar ancak kurum içindeki atölye ve işyerlerinde çalıştırılırlar."

Türkiye'de, suç işleyenlerin genel nüfusa oranı oldukça kabarık olduğundan, ceza ve tevkif evlerinin sayısı da doğal olarak çığ gibi büyümektedir. Öte yandan, yıllarca hapis yatacak yüz bine yakın insanın, hapishanede ıslah edilmesi ve meslek edinmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak, *'ıslah etme'* çok boyutlu bir infaz amacıdır ve bunu, detaya girmeksizin, sadece amaç olarak belirtmekte yarar vardır.

Islah etme konusunda başarı oranı ne kadardır veya başarılı olunmakta mıdır?! Bu ayrı bir tartışma konusudur. Ama tartışma gerekmeksizin kabullenilecek tek gerçek ve başarı sağlanan tek şey, hükümlü ve tutukluların işgüçlerinden –yukarıda anılan kanun maddesi sayesinde– en iyi şekilde istifade edildiği hususudur. Meslek kazandırma açısından, çağdaş teknolojinin hapishanelere ne ölçüde girdiği belli değildir. Meslek kazandırma konusuna, hükümlülerin ve tutukluların tahsil ve kültür düzeyleriyle orantılı olarak yaklaşmak daha gerçekçi olacaktır. Bu inceleme kapsamında, konuya işgücü açısından yaklaşılmıştır.

Yeni Cezaevleri'nin Yeri	***Karakteri***	***Barındırma Kapasitesi*** (kişi)	***Mevcut Nüfusu*** (kişi)
Ankara	Yarı açık	320	328
Dalaman	Açık	250	259
Edirne	Açık	250	194
Niğde	Açık (İnşaat)	200	193
İmralı	Yarı açık	700	610
Isparta	Yarı açık	150	148
Sivas	Yarı açık (erkek)	425	464
Sivas	Yarı açık (kadın)	100	50
Niğde	Açık	250	268
Foça	Açık	200	347
Toplam		***2845***	***2861***

Çizelge 1 - Ülkemizdeki Yeni Cezaevlerinin Özellikleri ve 'Konaklama' Kapasiteleri (5)

İşgücü kullanımını kolaylaştırmak açısından, ülkemizdeki cezaevlerinin büyük bir bölümü çalışma esası üzerine kurulmuştur. Bu tip özellik taşıyan cezaevleri, önceleri *'Yeni Cezaevi'* olarak adlandırılmış ve seçilmiş hükümlülerin çalışması üzerine organize edilmiştir. Bu cezaevlerinin sekizer saatlik üç vardiya üretim yapabilen bir fabrika olarak hazırlandığını söylemek yanlış olmaz.

Yan sayfadaki çizelgede yapı, karakter ve kapasiteleri özetlenen Yeni Cezaevleri'ndeki çalıştırma işleyişini yeniden düzenleyen 1965 tarih ve 647 sayılı kanunla bazı değişiklikler öngörülmüştür. Bu tip cezaevlerinde, hem tarım, hem de sanayi sektörü kapsamına giren halıcılık, metal işleme, temizlik, küçük sanayi, bahçıvanlık, hayvancılık vb. gibi işkollarının çalışmaları yapılmakta ve aynı zamanda ekonomiye belirli ölçüde bir katkıda da bulunulmaktadır.

Yeni cezaevlerinde çalışan hükümlülerin gündelik ücretleri 1965 verilerine göre aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir (5):

A - Açık ve Yarı Açık Cezaevleri

Usta işçiler	400 kuruş
Usta olmayanlar	350 kuruş
Çıraklar	300 kuruş

B - Kapalı Müesseseler

Usta işçiler	350 kuruş
Usta olmayanlar	300 kuruş
Çıraklar	250 kuruş

Yukarıdaki ücretler 1965 Martı'nda belirlenmiş olup eski ücretlere göre artırılmıştır. 1965 Ağustosu'nda ücret ödenen hükümlü sayısı 6726'dır. Açık ve yarı açık cezaevleri için belirlenen ücretlerden 240-260 kuruş; kapalı müesseseler için belirlenenlerden de 125 kuruş yemek bedeli kesilmektedir. O zamanki verilere göre bir kıyaslama yapılacak olursa, ***piyasada çalışan 'özgür' işçilerin ücretleri ise ortalama 1150 kuruştur*** (5).

1965 verileriyle birlikte günümüzden de örnekler verilmesi, bu konuda bir kıyaslama imkânı sağlayacaktır. Özellikle işgücü kullanımı açısından olayın boyutları oldukça büyüktür. Günümüzdeki koşullarda cezaevlerinde çalışan hükümlülerin uymakla yükümlü oldukları "Hapishane ve Tevkifhanelerin

İdaresi Hakkında Kanun"un 'Kurumlarda İş' başlığı altındaki faslında bu konuyla ilgili olarak öngörülen hükümler aşağıya aktarıldığı gibidir (4):

"Madde 197 (17.8.1987 tarih ve 87/12046 sayılı KHK ile değişik):
Kurumlarda iş amacı, hükümlü ve tutuklulara tahliyelerinden sonra hayatlarını kazanabilecek derecede bir iş ve sanaat öğretmek ve serbest hayatta başarı gösterebilmeleri için gerekli bilgilere sahip olmalarını sağlamaktır.

Madde 198 (Yukarıdaki aynı KHK ile değişik):
Hükümlü ve tutukluların bulundukları kurumda çalışmaları zorunludur. Hükümlüler, bulundukları kurum içinde ve kurum dışında bu tüzükte belirtilen işlerde, tutuklularla hükmen tutuklular, ancak kurum içindeki atölye ve işyerlerinde çalıştırılırlar. Bu çalışmalarına karşılık Adalet Bakanlığı'nca belirlenen ücretler ödenir. Kurum içinde, hükümlü, tutuklu ve hükmen tutukluların iş yurduna bağlı yerlerde çalışmaları, iş yurtları döner sermaye yönetmeliği, iş yurtlarına bağlı olmayan yerlerde ise kurum iç yönetmeliği hükümlerine göre yürütülür.
Hükümlüler, kurum dışında, "Ceza İnfaz Kurumlarındaki Hükümlülerin Cezaevi Dışındaki İş Yerlerinde Çalıştırılması Hakkındaki Yönetmelik" hükümlerine göre çalıştırılır.
Adalet Bakanlığı, tarım, deniz ve su ürünleri avcılığı, inşaat, yol, maden ve orman gibi iş alanlarında çalışma ekipleri kurabilir.
İşçi çalıştıran kamu kuruluşları da sahip oldukları iş alanlarında hükümlü çalıştırmak zorundadır.
Ekip halindeki bu çalışmalara, açık ve yarı açık ceza infaz kurumu hükümlüleri ile kapalı ceza infaz kurumlarında hükümlülük süresinin en az dörtte birini iyi halle geçiren hükümlüler katılırlar.
Çalışma zorunluluğunun uygulanmasına elverişli ceza infaz kurumları yapılıncaya kadar:
a)Açık ve yarı açık ceza infaz kurumu hükümlüleri,
b)Çocuk ıslahevi hükümlüleri,

c)Açık ve yarı açık cezaevine seçilme hakkını kazanmış olup da kapasite yetersizliği nedeniyle bu cezaevlerine gönderilmeyen ve ilçe cezaevlerine nakledilen hükümlüler,
d)Kapalı ceza infaz kurumu hükümlülerinden şartlı salıverilmelerine en çok iki yıl kalanlardan, 200. maddede öngörülen yaş, meslek ve beden kabiliyetine haiz olup aynı maddede belirlenen suçlardan hükümlü bulunmayanlar,

Kamu ve özel işyerlerinde, gruplar halinde, ceza ve infaz kurumu personelinin gözetim ve koruması altında çalıştırılabilirler.
Kapalı ceza infaz kurumlarındaki ekip ve grup çalışmalarına katılabilecek hükümlüler dışında kalan hükümlüler de infaz kurumu dışındaki işalanlarında güvenlik tedbirleri ve jandarma koruması altında çalıştırılabilirler.

Madde 200(Aynı KHK ile değişik):
Çalışma zorunluluğunun uygulanmasına elverişli ceza infaz kurumları yapılıncaya kadar şartla salıverilmelerine en çok iki yıl kalan ve Türk Ceza Kanunu'nun; 129, 133, 135, 142, 146, 150, 152, 156, 157, 163, 202, 203, 205, 210, 212, 217, 220,221, 298, 299, 403, 495 ve 500. maddelerine 404. maddenin birinci bendine ve Askeri Ceza Kanunu'nun 56. maddesine göre olanlar dışında kalan iyi hükümlüler,
a)15 yaşını bitirmiş ve 65 yaşını doldurmamış olmak,
b)Çalışmaya hüküm giyenlerle hükümlü bulundukları suçun mükerriri engel bir durum olmadığı bir tabip raporu ile anlaşılmak,
c)Yönetmelikte belirlenen mesleklerden birisine sahip bulunmak,
şartıyla İş Kanunu'na, mesleki ve bedeni kabiliyetlerine uygun olarak kamu ve özel kesim işyerlerinde çalıştırılabilirler.
Bu madde hükmüne göre, kurum dışındaki çalışmalar, kurum personelinin gözetim ve koruması altında, gruplar halinde sürdürülür; ferdi çalışmalara izin verilmez.
Kurum dışında hükümlü çalıştırılması, kurum adına iş yurdu mümessili, iş yurdu bulunmuyorsa mahalli

Cumhuriyet Savcısı'yla işveren arasında düzenlenmiş ve Adalet Bakanlığı'nca onaylanmış protokol hükümlerince gerçekleştirilir.
Adalet Bakanlığı gerektiğinde diğer bakanlıklar ve kamu kuruluşlarıyla protokol yapabilir.

Madde 201(17.8.1987 tarih ve 87/12046 sayılı KHK ile değişik):
Kurumlardaki çalışma süresi İş Kanunu'ndaki esaslar ve hükümlü ve tutukluların iyileştirme, eğitim için ayrılan süre göz önünde tutularak, günde 6 saatten az ve 7½ saatten çok olmamak üzere kurum iç yönetmeliğinde belirlenir.
Yılın belirli zamanlarında fazla çalışmayı gerektiren tarım işlerinde hükümlüler 3 saati geçmemek üzere 7½ saatten fazla çalıştırılabilirler.

Madde 206:
Kurumlarda icra edilen sanatları bilmeyenler, çırak olarak en fazla 6 ay süren bir staja tabi tutulurlar.
Ek Fıkra (2.8.1983 tarih ve 83/6920 sayılı KHK ile eklenik):
Staj süresince, bazı işkollarında, çıraklara, iş yurdu yönetim kurulunun öneri ve Adalet Bakanlığı'nın onayı ile ücret ödenmeyebilinir ya da sadece günlük yiyecek bedeli tutarında ücret ödenebilir.

Madde 211(2.8.1983 tarih ve 83/6920 sayılı KHK ile değişik):
Çalışan hükümlü ve tutuklulara gündelik verilir. Gündelikler, çırak, kalfa ve ustalar için ayrı ayrı görülen iş niteliğine ve iş kollarına göre Adalet Bakanlığı'nca saptanır.
Çocuk ıslah evindeki hükümlülere gündelik yerine iş yurdunun kâr etmiş bulunması koşuluyla bakanlıkça saptanacak miktarda kâr payı dağıtılır.
Ulusal ve genel tatil günleriyle işten doğan hastalık hallerindeki dinlenme günleri için, hükümlü ve tutuklulara, ancak, günlük yiyecek bedeli tutarında gündelik verilir. Bunun dışında

hastalık, izin, disiplin cezası ve kaçma nedeniyle çalışmayan günler için gündelik verilmez. Hükümlü ve tutukluların gündelikleri, ay sonlarında düzenlenecek bordrolara göre tahakkuk ettirilir. Adalet Bakanlığı'nca saptanacak günlük yiyecek bedeli gündelik tutarından kesilir.

Madde 212 :
İç yönetmeliklerde gösterilen günlük işten fazla iş yapan hükümlülere, Adalet Bakanlığı'nca hazırlanacak yönetmeliğe göre, atölye şefinin teklif ve yönetim kurulu kararı ile yaptığı fazla iş oranında prim verilir.
Bu prim hükümlünün gündeliğini geçmez.
Eksik iş yapan hükümlünün yine aynı surette günlüğünün uygun bir miktarı kesilir."

Adalet Bakanlığı'nca 1995 yılında dikte edildiği kadarıyla, 154 adet açık, yarı açık ve kapalı cezaevleri ile çocuk ıslah evi iş yurtlarında görülecek işlerle ilgili olarak, aşağıdaki şekilde tasnife tabi tutulmuş olan iş tarifleri;

- Terzicilik,
- Fotoğrafçılık,
- Matbuat ve cilt işleri,
- Küçük bakım ve onarım işleri,
- Kilim ve halı dokumacılığı,
- Demircilik, tornacılık
- Briketçilik,
- Meyvecilik-Sebzecilik-Çiçekçilik
- Odunculuk,
- Kunduracılık,
- Temizlik işleri,
- Tavuk eti, yumurta,
- Ekmek,
- Kalaycılık,
- Marangoz-mobilya ve hızarcılık,
- Balıkçılık,
- Battaniye dokumacılığı,
- Büyük ve küçük baş hayvancılığı,
- Her türlü zirai faaliyetler,
- Yatak ve yorgancılık,
- Mandıracılık.

üretim birimleri olarak gösterilmiş ve *"Üretilen malların birim fiyatlarının piyasa veya bayındırlık birim fiyatlarının aşmaması..."* şeklinde bir de not düşülmüştür (6). Satış için normal piyasa fiyatları geçerli olmaktadır. Aynı bildirimde, *'1995 Mali Yılı, İş Yurtlarında İmal Olunacak Giyim-Kuşam Birim Fiyatları'* ise aşağıdaki gibi tayin edilmiştir (6):

	İmal Olunacak Eşyanın Cinsi	***Birim Fiyatı*** (Bin TL)
	1. İnfaz ve koruma memuru elbise dikiş ücreti (yazlık)	1.500
	2. İnfaz ve koruma memuru elbise dikiş ücreti (kışlık)	1.500
	3. İnfaz koruma memuru palto dikiş ücreti	1.250
A	4. İnfaz koruma memuru iskarpin imali (erkek)	550
	5. İnfaz koruma memuru iskarpin imali (kadın)	500
	6. Hükümlü iskarpini imali	450
B.	Hükümlü yatak takımı imali (yastık ile yatak çarşafı, yastık kılıfı ve nevresimden oluşan takım) nakliye dahil	1.800.
Not: Yukarıda belirtilen birim fiyatlarına katma değer vergisi dahil değildir		

Çizelge 2 - Cezaevlerinin İş Yurtlarında Hükümlülerce Üretilen Bazı Mamûllerin Fiyat Listesi (6)

İş yurtlarında üretim yapan hükümlü ve tutukluların gündelikleri ise, 1.1.1996 tarihinden itibaren geçerli olmak kaydıyla, aşağıdaki gibi tayin edilmiştir (6):

Cezaevi İş Yurtları Gündelikleri (Bin TL)	
Ustalar için	110
Kalfalar için	95
Çıraklar için	90

Özellikle halı dokumacılığında çalışan hükümlü ve tutukluların gündelikleri, halıların daha kaliteli ve hatasız dokunmasını sağlamak amacıyla daha farklıdır ve aşağıdaki gibi tayin edilmiştir (6).

Halı Dokumacılığı Gündelikleri (Bin TL)	
Ustalar için	110
Kalfalar için	105
Çıraklar için	100

Son yapılan değişikliklerle, 1.1.1996 tarihinden itibaren hükümlü ve tutuklu işçilerin ücretleri her ayın sonunda yemek bedeli kesildikten sonra kendilerine ödenmektedir. İaşe bedelleri, her ay ayrı ayrı belirlenmekte, çok büyük bir değişiklik olmasa da aydan aya farklı şekilde kesilmektedir. Yönetmeliğe göre, hükümlü ve tutukluların iaşeleri belirli kalori ve protein değeri üzerinden hesaplanarak verilmektedir. Yarı açık ve açık cezaevlerinde

çalışan hükümlü işçilerin iaşelerinin kalori ve protein istihkakları, kapalı cezaevlerinde çalışan hükümlü ve tutuklulara göre biraz fazla tutulmaktadır.

Hükümlü ve tutuklular, Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkındaki Kanun'da hükmedilen, "..... *Tahliyelerinden sonra hayatlarını kazanabilecek derecede bir iş ve sanaat öğretmek ve serbest hayatta başarı gösterebilmeleri için gerekli bilgilere sahip olmalarını sağlamaktır...*". ibaresiyle çalışmaya mecbur tutulmuşlardır. Bunun için çalışma yaşı, 15-65 arası olarak belirlenmiştir. Çalışamayacak olanların durumlarının doktor raporu ile belgelenmesi gerekmektedir. Meseleye insanî açıdan bakıldığı zaman, bu işleyiş, yerinde ve doğru bir uygulama gibi gözükmektedir. Ancak, özellikle meslek sahibi olmayanların belirli bir staj devresi geçirmesi, iaşe bedeli karşılığı çalıştırılması uygun görülse de, günümüz koşullarında, üniversite mezunlarının işsiz kaldığı ve ülkedeki işsizler ordusunun çığ gibi büyüdüğü bir ortamda, mahkûmlara meslek kazandırma konusu bu şekliyle acaba köklü bir çözüm müdür?! Kamuda veya özel sektördeki işverenler için mecbur tutulan "% 2'lik eski hükümlü çalıştırma kotası" acaba yeterli midir?!... Asıl önemli olan, bunlar gibi soruların öncelikle cevaplanmasıdır ve bu konuların tartışılması gerekmektedir.

Bu satırları kaleme alan, üç yıl hapis yatmış bir insan olarak, cezaevinde herhangi bir işle meşgul olamamanın insanı karamsarlığa ittiğini, psikolojik olarak da hasta ettiğini iyi bilen birisidir. Cezaevinde çalışmanın, hapishanelerde yatanlar ve kendilerini dışarıda bekleyenler açısından, büyük bir sosyal rahatlık sağlayacağı bir gerçektir.

İnfaz Mevzuatı'ndan aktarılan yukarıdaki hükümler, bazı belirli konulara açıklık getirememiştir. Örneğin, hastalık halinden kaynaklanan bir işgöremezlik durumunda, hükümlü işçilerin herhangi bir güvencesi yoktur. Ayrıca, iş kazasına maruz kalan bir hükümlü işçinin geleceğinin ne olacağı da açıklanmamıştır. Özellikle kendine bakamayacak derecede sakatlanan, ola ki, beli kırılan, iki gözü kör olan, iki eli birden kesilen hükümlü veya tutuklu bir işçinin alabileceği bir maddî tazminat var mıdır, yok mudur? Bu konu hiç de net değildir.

Hükümlülerin, İş Kanunu'na tabi kılınarak, 6 saatten az ve 7½ saatten fazla çalıştırılmamaları olgusu özellikle sağlıklı bir yaklaşımdır. Mecburî hallerde 3 saatten fazla çalıştırılmama ve bunun da prime tabi olması, bu konuda İş Kanunu'na uyulduğunu göstermektedir. Ancak, esas önemi olan husus şudur: Hükümlülerin mesleklerine ve çalıştıkları iş birimlerine göre yapacakları günlük işler konusunda, Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkındaki Kanun'un 208. maddesinde, "..... *Her sınıfta hükümlünün yapacağı işin günlük miktarı, iç yönetmeliklerde gösterilir...*"; 212.

maddesinde de, "..... *Eksik iş yapan hükümlünün yine aynı surette gündeliğinin uygun bir miktarı kesilir...*" deniliyor. Üretimin belirli bir disiplin altında yapılması gerekmektedir; bu konu tartışma götürmez. Prim sistemi ise, bir yandan üretimin teşvik edilmesi, öte yandan da üretimin zorlanması olarak kabul edilebilir. Bir yerde, olayın burası da fazla bir yorum gerektirmemektedir.

Yukarıda belirtilen 1965 verilerine göre bir kıyaslama yapıldığında, piyasadaki *'özgür'* işçi ücretleri 1150 kuruş olarak olarak belirlendiği halde, hükümlü ve tutuklu ücretlerinin 250-400 kuruş arasında değiştiği ve ikisi arasındaki oranın yaklaşık 1/3'e tekabül ettiği görülmektedir. Yemek ücretleri de hükümlü gündeliklerinin yarısı kadardır. Günümüz koşullarında ise, bu gündelikler 100 ile 110 bin TL arasında değişmektedir. Yemek bedellerinin ne kadar olduğu konusunda belirli bir açıklama yoktur. Büyük olasılıkla, kesilen yemek bedeli günlük ücretin yine yarısına tekabül etmektedir.

Buraya kadar yapılan tesbitlerden çıkartılacak en önemli sonuç, Türkiye'deki 154 adet ceza ve tutuk evinde bulunan binlerce hükümlü ve tutuklunun gerçekleştirdiği geniş hacimli *üretim* ile ortaya çıkan muazzam boyutlu *'artıdeğer'*dir. Bu üretimden hükümlü ve tutukluların almış olduğu pay, mertebe bazında, diğer işçilere göre en az üç kat daha düşüktür.

Özellikle, İş Kanunu'nca öngörülen ***asgari ücretin hükümlü ve tutuklulara uygulanmaması, düpedüz 'angarya'dır ve korkunç bir 'insan hakları' ihlalidir. Hükümlüler işlemiş oldukları suçun bedelini yıllarca hapis yatarak zaten ödemektedirler. Ceza, bir anlamda, caydırıcılık olarak gerekmekteyse veya işlenen suçun bedeliyse de, ifrata varan bir ölçekteki hükümlü emeği sömürüsünün de aynı bedele dahil edilmesi reva mıdır?!***

Başka bir söylemle, ***hükümlüler, hapiste kaldıkları sürece özgürlüklerinin kısıtlanması ile birlikte, TC Vatandaşlık Hakları'nı da mı kaybetmiş oluyorlar?! Anayasal haklar hükümlüler için geçerli değil midir?!*** Oysa ki, bu soruları TC Anayasası aynen aşağıda aktarıldığı gibi cevaplıyor :

"Madde 55 :
Ücret emeğin karşılığıdır. Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır. Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve siyasal durumu göz önünde bulundurulur."

Dolayısıyla, anayasal açıdan bakıldığında, hükümlü ve tutuklulara asgari ücret uygulanması devletin bir görevi olarak kabul edilmelidir.

Ayrıca, "..... *hükümlü ve tutukluların iş yurtları dışında çalıştırılmaları halinde sigortalı olacağı..." hususu da mevzuatta* belirtiliyor. Bu konuda, SSK Kanunu'nun 3. maddesinin *"Sigortalı Sayılmayanlar"* bölümünde, *"Yalnız ceza ve ıslah evleri içindeki atölyelerde çalıştırılan mahkûmlar..."* şeklinde istisnaî bir hüküm bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, ceza ve ıslah evleri dışında çalışan hükümlülerin sigortalı olabileceği hususu, mevzuatın sarih hükümleriyle öngörülmüş olmasına rağmen, ***İnfaz Kurumu'nu yönlendirenler, ceza ve ıslah evleri içinde çalışan hükümlüleri sosyal güvenlik kapsamı dışında bırakarak sigortalı olma haklarını gasp etmektedirler.***

Yani, hükümlülerin sosyal güvenliği ile ilgili olarak, ***ortada açık bir anayasa ihlali bulunmaktadır.*** Yine TC Anayasası, bu konuda da aynen aşağıdaki hükümleri öngörüyor :

"Madde 60 :
Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir, devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar."

Yine anayasal açıdan bakıldığında, tutuklu ve hükümlülerin işgücünden en ucuz şekilde istifade eden devletin, bu yurttaşların sosyal güvenlik haklarını da sağlamakla yükümlü olduğu görülecektir. Sigortalı olma hakkının tanınmasında, *'iş yurdunun içinde ve dışında'* ***çalışanlar arasında ayrım yapılması, bir tür kısmî hukukî uygulamadır ve fırsat eşitliği açısından da bir tür insan hakları ihlalidir.*** Yine aynı şekilde, ***ortada açık bir anayasa ihlali bulunmaktadır...***

Bir suç unsuru, ferdin şahsiyeti ile doğrudan yorumlanabilinir mi?! ***Suç işleyenin sosyal etkilerden ve sistemin kendisinden etkilenmediğini kabullenmek, çağdaş hukuk nosyonu açısından hiç de adilane olmayan bir yaklaşımdır.*** Örneğin; cahilliğin neden olduğu suçlara, 'adalet mekanizması' devleti temsil ederek ceza vermektedir. Devlet, daha evvel kusurlu bıraktığı veya eğitim açısından yerine getirmediği kendi görevini, insanı hapsederek eğitmekle mi yerine getirecek?! Yoğun emek sömürüsünün, sosyal güvenlik hakkının ve iş hukukunun adaletle ilgili olduğu göz önüne alındığında, Adalet Bakanlığı'nın adaleti ne kadar sağlayıp sağlamadığı konusunda birtakım tereddütler oluşacaktır. ***Adalet adına, yoğun emek sömürüsü veya insanları sosyal güvenlikten yoksun bırakarak çalıştırmak, 'adalet kavramı' ile taban tabana zıt bir anlayıştır.***

Hükümlülerin 'kamu' işyerlerinde çalıştırılması da mevzuat hükümlerince açıkça öngörülmektedir. Hükümlü ve tutukluların, olası bir grevde grev kırıcı olarak çalıştırıldıkları şimdiye kadar görülmemiştir. Devlet tarafından mecburen çalıştırılanların bu koşullarda üretim yapmaları oldukça zordur. 1937 ile 1950 arasında madenlerde çalışan hükümlüler ise, günümüzdeki hükümlülerden farklı olarak, kendilerine cezaî indirim hakkı tanınarak ve o zamanki koşullarda madenlerde serbest çalışan işçilerle eşit ücret alarak çalışmışlar; ama, madenciliğin özgül niteliklerinden kaynaklanan nedenlerle, oldukça ağır bedeller de ödemişlerdir.

2 - ZONGULDAK TAŞKÖMÜRÜ HAVZASINDA HÜKÜMLÜ İŞÇİLER

2.1 - HAVZADA HÜKÜMLÜ İSTİHDAMININ TARİHÎ ve SOSYOEKONOMİK ZEMİNİ

1937 ile 1950 arasında Zonguldak Madenleri'nde de hükümlüler çalıştırılmışlardır. Havza'da 1937'den sonra Devlet zoruyla çalıştırılmaya başlanan hükümlülerin içinde bulunduğu koşullar ile Devlet'i bu uygulamaya zorlayan koşul ve nedenler, aşağıdaki üç arabaşlık kapsamında incelenecektir.

2.1.1 - Havza'da İşgücü Sıkıntısı ve Çeşitli Çözüm Arayışları

Havza'daki işgücü sıkıntısı, 40'lı yılların başına kadar müzmin bir vaka olagelmiş; Osmanlı Dönemi de dahil olmak üzere, bu sıkıntıyı aşabilmek için farklı yöntemlere başvurulmuştu. İşgücü sıkıntısına çare bulabilmek için, geçmişte dönem dönem uygulanan ve aşağıda kronolojik olarak sıralanan çeşitli yöntemler kullanılagelmiştir :

- *İmparatorluk sınırları dışından işçi getirilmesi,*
- *Mükellefiyet uygulaması,*
- *Askerlerin çalıştırılması,*
- *Hükümlülerin çalıştırılması,*
- *Çalışma ve toplumsal yaşam koşullarında bazı iyileştirmelere gidilmesi.*

Resmî tarihe göre, Havza'daki ilk üretim 1848'de başlamış ve yeni açılan ocaklardaki kalifiye madenci eksikliğinin (*) ikmali doğrultusunda

---

(*) Haddizatında, Osmanlı Memaliki'nin hemen hemen her yöresinde ve özellikle Anadolu Yakası'nda, binlerce yıldan beri madenciklikle uğraşılmakta; demir, bakır, kurşun ve kalay gibi baz metaller ile altın ve gümüş gibi kıymetli metallerin cevherleri istihraç, izabe ve tasfiye edilmekte; tuz, şap, kükürt ve güherçile gibi endüstriyel madenler de çıkartılmaktadır. Sayılan kalemlerin hepsi de dönemin savaş sanayisinin anagirdileri olup silah, mühimmat ve meskukat imalinde kullanılmakta ve yine hepsi Haşmetli'nin reaya kulları –büyük çoğunlukla da Ermeniler– eliyle işletilmekte ve işlenmektedir. Ne var ki, kömür madenciliği gibi özgül bir disiplin, sadece Osmanlı'da

Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ, İngiltere, Sırbistan ve Fransa gibi ülkelerden işgücü teminine gidilmiştir.

1854-1856 döneminde süregiden Kırım Savaşı boyunca ocaklarda istihkâm askerleri çalıştırılmıştır (**). 1865'te ise, Havza'nın idaresi Bahriye Nezareti'ne devredilmiş; bu dönemde işgücü açığını kapatabilmek için, Havza'nın etrafındaki 14 kariyeye mükellefiyet uygulaması getirilmiş ve 13-50 yaş arasındaki bütün erkekler ocaklarda zorla çalıştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca, Havza'daki mirî ocaklarda, 1908 yılına gelinceye kadarki dönemde de bahriye askerleri çalıştırılmıştır.

Kurtuluş Savaşı Dönemi'nin Ankara Hükümeti, madenlerde çalışma koşuluyla, birkaç kurayı askerlikten muaf tutmuş; ancak, bir müddet sonra bu uygulamanın da ilgasıyla, Havza yeniden işgücü sıkıntısıyla karşılaşmıştır.

Hükümlülerin çalıştırılmaya başlandığı 1937 yılından önceki işgücü sıkıntısı ele alınırken, genel olarak Cumhuriyet Dönemi'ndeki işgücü sıkıntısının nedenleri de aşağıda kısaca incelenecektir.

2.1.2 - İşgücü Sıkıntısı ve Nedenleri

Cumhuriyet'ten sonra, Havza'daki çalışma koşullarını iyileştirmek için bazı çalışmalar yapıldıysa da, bunların yeterli olduğunu söylemek yanlıştır. 1848'de başlayan kömür işletmeciliği, özellikle işçi sağlığı konusunda fazla bir ilerleme sağlayamamıştı ve bulaşıcı hastalıklar ile özellikle iş kazaları, kitle katliamı sayılabilecek boyutlara ulaşarak sürmekteydi. Bunun yanında, çalışanlara verilen ücret de cazip değildir.

Havza'da, *'daimî'* ve *'gruplu'* olmak üzere iki ayrı istihdam tarzıyla kategorize edilen işgücü, işyerlerine istikrarsız ve keyfî bir şekilde gidip gelip gidiyordu. Havza'nın çevre köylerinde yaşayan *yarıproleter* karakterli işgücü, madenciliği sürekli bir geçim kaynağı olarak benimsemeyip, daha çok toprağa yönelmekte ve o zamanlarda çalışanların kendi deyimiyle *'yağ-tuz parası'*na çalışmaktaydılar. Ocaklarda çalışan işçilerin ücretlerinin kendilerinin tüm

---

değil, zamanın hiçbir imparatorluğunda gelişmemiştir. Anılan 1848 yılında, bu disiplinde dünyanın en gediklisi olan Britanya'da bile, kömür madenciliği henüz ***iki yüzyıl*** yaşında bile değildir.

(**) Bu konuda bazı araştırmacılar, savaş başlayınca askerlerin cepheye sevk edildiklerini yazmaktadırlar. Bu görüş yanlıştır. Bu konu, 'Asker İşçiler' ile ilgili bir çalışmada ayrıca açıklanacaktır.

ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmadığı şeklindeki bir değerlendirme hiç de yanlış sayılmaz.

Genel olarak, Cumhuriyet'ten sonra gelişen kapitalizmin ihtiyaç duyduğu 'yetişkin işgücü' (veya *kalifiye emek*) ile Türkiye'deki yetişkin işgücü oranlamasında bir tezat vardı ve yetişkin işgücü sıkıntısı belirli bir ölçüde de bundan kaynaklanmaktaydı. Bütün bunların yanında, Osmanlı Dönemi de dahil olmak üzere, *'şer'î hükümler'*den kalma geleneklerin etkisiyle ve İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarla, yeraltı madenciliğinde kadınların çalıştırılması da yasaklanmıştı. O dönemlerde yapılan yazışmalar incelendiğinde, örneğin, Ereğli Şirketi'nin Havzayı Fahmiye İdaresi'ne gönderdiği 1.3.1929 tarihli yazıya bakıldığında, had safhaya varan işgücü sıkıntısının "..... *Amelenin ocakları terketmesiyle, istihsalatın azaldığının tasdiğini rica ederim...*" ibaresiyle ifade edildiği görülmektedir. Bu yazışma, Ereğli Şirketi'nin çıkartmayı taahhüt ettiği kömürü verememesinin nedenini açıklamak için yapılmıştır.

Yukarıda anılanların dışında, 20'li yılların sonundan itibaren Havza'da zuhur eden üretim yetersizliğini ve bunu telâfi edecek yeterli işgücü bulunmayışının doğurduğu sıkıntıyı kanıtlayan ibareler içeren çeşitli yazışmalar bulunmaktadır. Bunlardan ilginç ve aydınlatıcı olan bazıları, kronolojik sıra gözetilerek aşağıya aktarılmıştır (7). Örneğin :

- 27.1.1930'da İktisat Vekaleti'nden "Havzai Fahmiye Müdürlüğü"ne gelen talimattaki, "..... *Havza istihsalinin 2,5 milyon ton kömüre çıkartılabilmesi için gerekli projenin yapılması...*";
- 4.8.1931'de Kozlu Kantar Memurluğu'ndan "Havzai Fahmiye Müdürlüğü"ne giden yazıdaki, "..... *138 No.lu ocağın amelelerine para verilmediği için amelelerin ocağı terk ettiği...*";
- 5.4.1934'te Maden Umum Müdürlüğü'nden bütün ocaklara gönderilendeki, "..... *Bu ay başından beri işçilerin azalma nispeti çok azalmıştır. İstihsalatın azalma keyfiyetinin önüne geçilmesi için acil tedbir alınması...*";
- 14.11.1935'te Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Havzai Fahmiye Müdürlüğü'ne gelendeki, "*Bir kömür seferberliği planına ihtiyaç görüldüğünden, ocakların isimleri, mevkileri, istihsalat, sarfiyat ve malzeme ihtiyacı, ocaklarda çalışan memur, usta, mütehassıs ameleden tecile tabi tutulması icap edenlerin künyelerinin bildirilmesi...*";
- İktisat Vekâleti'nden Maden Umum Müdürlüğü'ne gönderilendeki, "..... *1 Temmuz 1936 bidayetinde başlayan dahili ve harici amele noksanlığının*

sebebinin arzı ve bir defaya mahsus olmak üzere bütün havza için 50.000 m^3 direğin ecnebilerden gümrüksüz getirilmesine müsaade...";

- 13.11.1936'da Havzai Fahmiye'den Maden Umum Müdürlüğü'ne yollanandaki, "..... *Amele buhranından istihsalatın azaldığı...*";
- 16.1.1937 tarihli bir yazışmadaki, "..... *Temmuz-Teşrinevvel 1936 gayesine kadar devam eden amele buhranının 35/228 ocağa tesir ettiği ve % 34 istihsalat noksanlığı görüldüğü...*";
- 31.8.1939'da şirketin birinden Maden Umum Müdürlüğü'ne bildirilendeki, "..... *Ocakta çalışan amelenin hasat mevsimi Temmuz-Ağustos aylarında noksan görüldüğü...*";

vb. gibi ibareler, yukarıda anılan sıkıntının müzminleştiğini yeterince belgelemektedir.

Yazışmalara ***"mahkûm"*** işçilerle ilgili olarak kayıt düşülmeye başlanması, ilk kez 30'ların ortasında görülüyor; örneğin, 26.1.1937 tarihli bir yazışmada, "..... *69 nolu ocakta mahkûmların ikametine uygun binaya ait plan ve projenin uygulanmasına başlandığı...*" bildiriliyor. Havza'da hükümlü

İkametgâh Adresi: Mahkûm Madenciler Rezidansı
67069 Baştarla / ZONGULDAK

istihdamının icraatı bu belgenin tarihinden sonrasına rastlamaktadır ve alıntılanan ibare de hükümlülerin çalıştırılması için gereken barındırma hazırlıkların başlatıldığını ifade etmektedir. 70'li yılların ortalarında hâlâ faal olan 69 Ocağı'nın hemen önünde bulunan, daha sonraları çamaşırhane olarak kullanılan ve yan sayfadaki fotoğrafta görülen bina, bu çalışmanın ana konusunu oluşturan hükümlülerin barındığı –zamanın deyimiyle "*Maden Yeni Ceza Evi*"dir.

Yukarıdaki yazışmalar sürüp gitmekteyken, işgücü sıkıntısını aşmak için, 18.1.1940'ta yürürlüğe konan 'Millî Koruma Kanunu'yla, 17-50 yaşları arasındaki erkeklere, sadece Zonguldak Vilayeti ile sınırlı kalmayıp çevre illeri de kapsayan bir çalışma mükellefiyeti getirilmiştir. Bu kanunla, madenlerde çalışanlar askerlikten de muaf tutulmaya başlanmış ve bu tarihten sonra işgücü sıkıntısı kademe kademe azalmıştır [*].

Yazışmalarda da görüldüğü gibi işçiler madenlerde düzenli çalışmamaktadırlar. Bunun en belirgin nedenleri ücret sistemi ve çalışma koşullarıdır. 1936'da ziraî açıdan bir bolluk yaşanmış ve özellikle aynı yılda ocaklarda çalışanların sayısında büyük bir düşüş gözlenmiştir.

1936'da yürürlüğe konan İş Kanunu'na rağmen, işçilerin çalışma ve sosyal koşullarında en ufak bir gelişme dahi olmamıştır.

İşçilere şirketler tarafından parası karşılığı yemek verilmesi için, 13-14.6.1931 tarihli bir yazıyla bütün şirketlere İktisat Vekaleti'nce talimat verilmesine rağmen, bu uygulama da gerektiği şekilde yapılmamıştır. İşçiler yine köylerinden getirdikleri basit yemeklerle beslenmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, paralı yemek uygulaması işçilerin daha fazla sömürülmesi için de belirli bir yöntem olarak kullanılmış; işçilerden haddinden fazla miktarda para kesintisine gidilmiştir. İşçilerin yatması için yapılan barakalar da sağlıklı değildir. Bütün bunlara düşük ücretleri ve iş kazalarını da eklersek, ocaklardaki çalışma koşullarının işçiler açısından hiç de cazip olmadığı görülecektir.

2.1.3 - Buhara Dayalı Enerji ve Ulaşım

Cumhuriyet'ten sonra devlet kapitalizminin gelişmesi için, birinci ve ikinci beş yıllık planlarla öngörülen bir sanayi hamlesi başlatılmıştır. TC, 1936'ya kadar yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryollarını satın aldığı gibi, kendi

---

[*] Bu dönem, ayrı bir incelemenin konusu olduğundan, bu çalışmada üzerinde durulmamıştır.

dar olanaklarına göre oldukça uzun sayılabilecek demiryolu projesini de gerçekleştirmiştir. O zamanki demiryolu ağı, ulaşımı rahatlattığı gibi, bu ulaşımı sağlayan lokomotiflerin enerji kaynağı olan taşkömürüne olan ihtiyacı da artırmıştır. Aynı şekilde, denizyolları ulaşımı alanında da, birtakım projelerle devlet deniz taşımacılığını geliştirmiştir. Bu ulaşım şebekelerinin işletilmesi için gerekli olan enerji kaynağı ise, Zonguldak'tan çıkartılan taşkömürüdür.

Ayrıca, 1937'de yapımı süren Karabük Demir-Çelik Tesisleri'nin de oldukça yüksek miktarda koklaşabilir taşkömürüne ihtiyacı vardır. Üzülmez'de devlet tarafından yaptırılan Sömikok Fabrikası da üretime başlamak üzeredir. Bu fabrikanın taşkömürü ihtiyacının oldukça yüksek olmasının yanı sıra, burada üretilen mamûller de ülke ekonomisi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Aynı şekilde, inşaatı planlanan Çatalağzı Termik Elektrik Santralı da Havza'nın taşkömürüyle beslenmektedir. Havza'nın ülke ekonomisine diğer bir yönden katkısı da çıkartılan taşkömürünün bir bölümünün ihraç edilmesidir. Örneğin, Ereğli Kömürleri İşletmesi (EKİ)'nin hazırladığı istatistik verilere göre, 1936'daki taşkömürü ihracatı aşağıda belirtilen şekilde gerçekleştirilmiştir (8):

> ".... İtalya, Brezilya, Yunanistan, Fransa, Romanya, Suriye, Mısır, Bulgaristan'a ihraç edilen kömür 1936 yılı için 478.784 tondur..."

Bütün bunların yanında, 1923-1937 döneminde Türkiye'de kurulan sanayi tesislerinin ve işyerlerinin büyük çoğunluğu da enerji kaynağı olarak taşkömürüne bağımlıdır. Devlet, *'kömür-demir'* ikilisinin önemini kavramış ve resmî politika olarak benimsemiştir. Başbakan İ. İnönü'nün 1935'te söylediği aşağıdaki sözler anılan politikayı gayet net olarak somutlaştırmaktadır:

> ".... Hiç değilse, memleketin yarısını kömüre alıştırmak ve sarf ettirmek lâzımdır. Bugünkü medeniyet kömüre ve demire istinat eder. Kömürsüz ve demirsiz medeniyetin yürüyeceğini söylemek boş bir sözdür..."

O vakitlerde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu taşkömürü 2,5 milyon ton olarak tespit edilmiştir. 1.9.1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, taşkömürünün önemini askeri açıdan da aniden arttırmıştır.

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız koşullar, 2,5 milyon ton taşkömürünün geri teknoloji ile üretilmesini şart koşuyordu ve bunun da bir tek yolu vardı: Ucuz işgücü kullanımı ve yoğun emek sömürüsü.

Devlet, ucuz işgücünün belirli bir bölümünü TCK'nin 13. maddesine uygun düşecek şekilde 'hükümlüleri' çalıştırarak sağlamaya çalışıyordu. Ama, uygulamada anılan kanun maddesine sadık kalındığı söylenemez. Artan işgücü talebi karşısında, hükümlülerin durumlarının 13. maddeye uygun olup olmadığı dikkate alınmamıştı. Bu nedenle, hükümlü işçiler, özellikle ilk beş yıl içinde anormal şekilde zayiat verdiler. Milli Koruma Kanunu'nun uygulanmaya konulmasıyla birlikte, gereken işgücü ihtiyacı karşılanmış ve hükümlü işçiler lehine bir gelişme olmuştur. Ama yine de, 1950'de yürürlüğe giren genel af yasasına kadar, genellikle EKİ'nin harici işlerinde hükümlü işçiler çalışmaya devam etmişlerdir. 1950 Genel Affı'ndan sonra da hükümlü işçiler arasından EKİ'de serbest işçi olarak kalanlar, az sayıda da olsa, mevcuttur.

2.2 - MADENLERDE MAHKÛM ÇALIŞTIRILMASININ HUKUKÎ DAYANAĞI

2.2.1 - Hükümlülerin Cezaevlerindeki Hukukî Yükümlülükleri

1937-50 döneminde Havza'daki maden ocaklarında hükümlü çalıştırılmasının hukukî zeminini oluşturabilmek amacıyla, mesnet olarak alınan TCK'nın 13. maddesinde öngörülen hükümler kapsamında, ağır hapis cezasına çarptırılanların hapishanede geçecek süreleri üç devreye bölünmüştür. Birinci devrede belirli kurallara uyan hükümlüler, cezalarının ikinci ve üçüncü devresinde çalıştırılırlar. Bu konuyla ilgili madde aşağıdaki şekildedir (4) :

> "B - Mahkûm ikinci devrede çalışma teşkilatı olan cezaevlerinde çalışmaya mecbur tutulur. Durumuna ve suçun mahiyetine göre ayrı gruplar halinde bulundurulur.
> C - Üçüncü devre geri kalan müddettir. Bu devrede bulunan mahkûmlar iş esası üzerine kurulmuş olan cezaevlerinde çalıştırılırlar. Mahkûmun ikinci devreden üçüncü devreye geçebilmesi için, iyi hal göstermesi şarttır. İyi halin nasıl tespit edileceği 'Ceza ve Tevkifevleri Nizamnamesi'nde gösterilir. Üçüncü devreye geçme hakkını gösteren mahkûmlardan 'Adliye Vekaleti' yol, inşaat, maden, orman ve deniz avcılığı ekipleri teşkil edebilir."

Bu maddelere ek olarak, hükümlülerin çalışma esasları da belirtilmiştir. Bu konudaki açıklama da aşağıdaki gibidir (4):

> "..... İş esası üzerine teşkil müessese cezaevlerinin istiap haddi yukarıdaki fıkra mucibince nakledilecek mahkûmları çalıştırmaya kâfi gelmediği ahvalde bunlar, geceyi bulundukları cezaevinde geçirmek şartıyla ve raiç ücretin üçte ikisinden aşağı olmamak üzere amme menfaatine uygun işlerde

muhafaza altında çalıştırılabilirler..."

Aynı maddenin başka bir şıkkında ise aşağıdaki hususlar belirtilmektedir :

"..... İkinci devreyi bitiren mahkûmlar arasında 'Adliye Vekaleti' yol, inşaat, maden ekipleri teşkil edilebilir. Mahkûmların bu işlerde çalıştıkları her bir gün, iki günlük mahkûmiyete karşılık olarak sayılır..."

Fiilen yatmaları gereken hükümlülük sürelerinin 1/6'ini cezaevi kurallarına göre yatan ve sağlık yönünden yapılan kontrollerde sağlam raporu alan bütün hükümlüler, gönüllülük temelinde madenlerde çalışmışlardır.

2.2.2 - Hükümlü İşçilerin İşyerlerindeki Hukukî Durumları

Adliye Vekâleti'nden İktisat Vekâleti'ne gönderilen 23.8.1937 tarih, genel 228 / özel 367 sayılı ve mahkûmların çalıştırılması hakkındaki yazıda (Ekler'deki I Nolu Belge), mahkûmların çalıştırılmasındaki amaç aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir :

"..... Memleketin iktisat işlerinde kömür istihsalinin ehemmiyeti nazara alınarak ve mahkûm vatandaşlara ceza kanunun 13 üncü muaddel maddesine göre iş bulmak arzusuna dayanarak giriştiğimiz teşebbüsün ve bu işde mahkûmların mesaisi randumanının ölçülebilmesi ve kömür şirketlerinin bunları iyi çalıştırabilmesi bakımından Zonguldak maden müdürlüğünün mahkûm amelenin teknik işleriyle alakalandırılmasının faydalı görüldüğü arz olunur..."

Bir diğer kaynağa göre, hükümlülerin çalıştırılmasındaki amaç şu şekilde belirtilmektedir (8):

"..... Eski hapishaneler enerjiyi körleten bir meskenet yuvası halinde idi. Cezanın hükmedilmesi kadar infazının da mühim

bulunduğu adliyemizce en ileri işler arasında düşünülmüş ve yeryüzünde (infaz ilmi) diye başlı başına bir ilim şubesi halini alan bu büyük ceza ilmi cereyanına geniş ölçüde ve en ileri şekilde memleketimizde de yer verilmiştir. Hareket mebdei iş terbiyesi olan bu surette mahkûm vatandaşların cemiyete yarar bir unsur olarak iade etmeyi, onların müstehlik vaziyetten müstahsil birer eleman seviyesine yükseltmeyi istihdaf eden Türk Hukuk Tarihi'nde dikkate şayan hadisenin ilk tecrübelerine vilayetimiz sahne olmaktadır..."

Hükümlü çalıştırılmasında, TCK'nın 13. maddesi esas alınmasına rağmen, bu yasanın kurallarına uyulduğunu söylemek yanlış olur. Çünkü, işgücü sıkıntısını aşabilmek için 13. maddenin bazı kuralları ihlal edilmiştir. 13. maddeye göre, ikinci devresini geçiren hükümlülerin tecrit edilme süreleri, madenlerde çalışan hükümlüler için yok sayılmıştır. Hükümlülerin firarları için önlem alınması gereken bu sürede, madenlerde çalışan hükümlüler için bu önlem yoktur. Zaten, buna gerek de kalmamıştır. Normal cezaevlerinde ömür boyu ve 24 yıl ağır hapis cezasına hüküm giyenlerin hırçın ve uyumsuz olduklarını düşünülse bile, normal cezaevlerinde iflah olmaz denen bu hükümlülerin "Yeni Maden Cezaevleri"nde rahat olduklarını ve ocaklarda çalışmayı gönüllü kabul ettiklerini gözardı edilemez. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, hükümlüler ekonomik yönden rahattırlar; ikinci neden ise, kendilerinde hapishanelerden kurtulma şanslarının bulunduğu duygusunun ağır basmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda, eldeki belgeler şu gerçeği ortaya koymaktadır: Hastalanan hükümlü işçiler, normal cezaevlerine gönderileceklerini zannederek iki firar vukuatı işlemişlerdir. Bir anlamda, "Yeni Maden Cezaevleri"nde kalan hükümlüler, biran evvel özgürlüklerine kavuşabilmek için her türlü kurala uymaktadırlar. Yani, ***hükümlü işçiler, ilk yıllarda iş kazaları ve hastalık yönünden ağır bedeller ödemelerine rağmen, yaptıkları işten hoşnutturlar.***

Madenlerde çalışan hükümlü işçilerin hukukî durumları ise, kendilerinin adına cezaevi müdürünün işverenle yapmış olduğu *'Takım Anlaşması'* ile belirlenmiştir ve bu açıdan da günümüzde çalışan hükümlü işçilerden farklılık taşımaktadırlar. Aynı işyerinde çalışan serbest işçiler ile ücret ve sosyal hak itibarıyla eşit haklara sahiptirler. Bu konuda birkaç örnek verilecek olursa; bu işçiler, hastalandıklarında veya kazalandıklarında –münhasıran Havza için kurulan ve ülkemizde işçiler için ihdas edilen ilk sosyal güvenlik kurumu olan– Amele Birliği Hastanesi'nde tedavi gördükleri gibi, istirahat süreleri

boyunca diğer işçiler gibi muavenet yardımı da almaktadırlar. İstirahatli geçirdikleri her gün, ocakta çalıyorlarmış gibi, yine bir günleri iki güne sayılmaktadır.

Mahkûm madencilerin ücretleri, *'özgür'* madencilerin aldığı ücretin 9/10'u kadardır; % 10'luk kesintinin nedeni de, hükümlülere "Maden Yeni Cezaevi"nde verilen üç öğün yemeğin bedelinden kaynaklanmaktadır. Havza'da işçilere üç öğün bedava yemek verilmesi, 1937'ye gelinceye kadar hiç uygulanmamış; bu uygulamaya 18.1.1939 tarihinde verilen yazılı bir emirle ancak geçilebilmiştir.

Hükümlü işçiler ocaklarda çalışırken, bütün sorumluluğu (üretim, iş disiplini, terfi, iş değiştirme gibi) işveren üstlenmekte; iş saatleri dışında ise, sorumluluk "Maden Yeni Cezaevi Direktörü"ne ait olmaktadır.

Hükümlü madenci uygulamasının yaşayan tanıklarıyla yapılan kişisel görüşmelerde, işyerinde kazalanan bir hükümlünün, istirahat süresi sonunda eski işini görmeye elverişli sağlığa yeniden kavuşamaması durumunda, kendisine yapabileceği daha hafif bir iş verilip eski cezaevine iadesinin engellendiği beyan edilmiştir. Daha ağır bir kaza geçiren hükümlü işçi ise, harici işlerden öncelikle yapabileceği bir işe tertip edilmekteydi. Hükümlülerin hak ettiği kaza ve malûliyet yardımları da diğer işçilerden farklı değildi ve kendilerini *'özgür'* işçilerden ayıran tek fark, giydikleri iki renkli elbise ile vardiya dışındaki saatlerini "Maden Yeni Cezaevi"nde geçirme mecburiyetinde olmalarıydı.

1936 tarihli İş Kanunu hükümlerine göre, hükümlü işçiler, iş saatleri süresince İş Kanunu'na, iş saatleri dışında da İnfaz Kanunu'na tabi tutuluyorlardı.

Hükümlü işçilerin aylık ücret tutarlarının % 20'si ihtiyaçlarını gidermeleri için kendilerine verilmekte; geri kalanı ise, cezaevi müdürü tarafından bloke edilmekte ve içeride kalan paraları da, cezalarının bittiği gün kendilerine topluca verilmekteydi.

Hükümlü işçiler, hastalanmaları ve kazalanmaları halinde, Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı Başkanlığı'nın havalesiyle, tedavileri için İstanbul, Ankara gibi şehirlere sevk edilmekte ve bu tür gidiş gelişlerde Amele Birliği Teşkilatı tarafından 'muavenet' görmekteydiler.

Hükümlü işçiler de diğer madenciler gibi Amele Birliği Cüzdanları'na (*) sahiptiler. Çalışan her hükümlü işçi için, işveren tarafından ücretlerin % 1'i nisbetinde Amele Birliği'ne aidat ödenmekteydi.

(*) Sadece Amele Birliği'nin üyelerine mahsus olan özel sağlık karneleri.

Uygulamanın ilk yıllarında sıkı bir disiplin altında çalışan hükümlü işçilerin sayıları, 1945'ten sonra kademeli olarak azalmış; yeraltında çalışanlar da 1944'ten sonra kademeli olarak yerüstü işlerine kaydırılmışlardır. Haricî işlerde çalıştırıldıkları müddetçe, statüleri diğerleriyle eşit olmuş; sayıları 1950'ye doğru gittikçe azalmış; hapishane koşulları da giderek sivilleşmiş ve nihayet 1950'de yürürlüğe giren Genel Af Kanunu'yla, hükümlü işçiler de fiilen Havza'dan silinmişlerdir.

2.3 - HÜKÜMLÜLERİN OCAK PERFORMANSLARI

Havza'da 60 yıl önce yaşanan derin işgücü buhranının nedenleri daha önceki arabaşlıklar kapsamında kısaca açıklanmıştı. Havza'da TC tarafından ilk olarak kurulan Maden Kömür İşleri TAŞ'nin (TÜRKİŞ) ve Kozlu Kömür İş'in işgücü sıkıntısı da oldukça fazlaydı. Hükümlü işçiler, önceleri sadece bu şirketlere bağlı ocaklarda çalışmışlardır.

1937'nin ilk aylarında başlayan çalışmalarla üç adet Maden Yeni Cezaevi inşa edilmiştir. Bu cezaevleri, özellikle hükümlü işçilerin çalıştırıldıkları şirketlerin bacaağızlarına yakın mevkilere yerleştirilmiştir. 63 Ocakları için Üzülmez'deki Asma Mevkii'nde, 69 Ocakları için 69 Ocağı'nın bacaağzının hemen yanında bulunan şimdiki çamaşırhane binasının yerine ve Kozlu'da da İhsaniye Ocakları'nın bulunduğu mevkiye birer adet maden cezaevi yapılmıştır.

Hükümlülerin çalışmaya başladıkları ilk tarih 5.5.1937'dir. Hükümlülerin üretim sürecindeki durumlarını çalışmış oldukları mevkilere göre mukayeseli şekilde ele alırsak, hükümlü işçi çalıştırılmasında, üretim hedefleri yönünden planlanan amaca ulaşıldığını söyleyebiliriz.

Hükümlüler, 63 Ocakları'na bağlı Derebaca Ocağı'ndaki +10 Sulu ile +54 Hacıpetro kartiyelerine tertip edilmiş ve iki hafta süreyle tertip mahallindeki temizlik işlerinde çalıştırılmışlardı. Bunun amacı, hükümlülerin hem yeraltı koşullarına uyum sağlamaları, hem de belirli bir ölçüde tecrübe kazanmalarıydı.

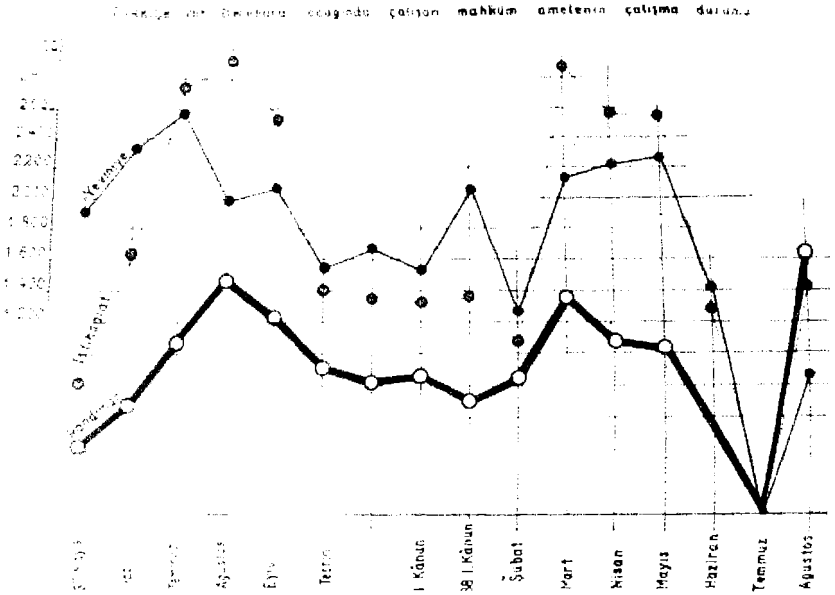
Hükümlü işçiler, ilk kez 1937 Mayısı'nın 20'sinde üretime başlamışlar ve doğal olarak tertip edildikleri işlerde belirli bir deneme süresi geçirmişlerdir. İlk tertip Mayıs sonuna kadar sürmüş ve bu süre içinde gerçekleşen 330 yevmiyeye karşılık, hükümlüler 298 araba kömür çıkartarak 454 kg/yevmiyelik bir kartiye randımanı sağlamışlardır (*).

Öte yandan, +54 Hacıpetro kartiyesindeki hükümlüler ise, Mayıs'ın 5'inden 11'ine kadar temizlik işlerinde çalıştırılmış; Mayıs'ın 11'inden aysonuna kadar da, 895 fiilî yevmiyeye karşılık 1.003 araba kömür çıkartarak, 560 kg/yevmiyelik bir kartiye randımanı tutturmuşlardı.

Haziran'da ise, +10 Sulu'da çalışan hükümlüler, 907 fiilî yevmiyeye karşılık 1.350 araba kömür çıkartarak 744 kg/yevmiyelik bir kartiye randımanına ulaşmışlardı. Aynı ay +54 Hacıpetro'da çalışan hükümlü işçiler

(*) Her araba yaklaşık 500 kg kömür alır

de 1.420 fiilî yevmiyeye karşılık 1.890 araba kömür çıkartarak 665 kg/yevmiyelik kartiye randımanına yükselmişlerdi.

Derebaca Ocağı'nda Çalışan Mahkûm Amelenin Mayıs/937-Ağustos/938 Dönemine Ait Randıman Karakteristikleri (8)

Temmuz ayında –herhalde kıyaslama amacıyla olsa gerek– farklı bir yöntem uygulanarak, +10 Sulu Kartiyesi'nde I. ve II. vardiyalara hükümlü işçiler, III. vardiyaya da normal işçiler tertip edilmişlerdi. Bu kartiyenin I. vardiyasında 719 fiilî yevmiyeyle 982 araba, II. vardiyasında da 553 fiilî yevmiyeyle 818 araba kömür çıkartılıyor; III. vardiyadaki tecrübeli *'serbest'* işçiler ise, 625 fiilî yevmiyeye karşılık 1.781 araba kömür çıkartıyorlardı. Buna göre, I. vardiyanın hükümlü işçileri 628 kg, II. vardiyanınkiler 739 kg, III. vardiyanın tecrübeli işçileri de 1.424 kg'lık kartiye randımanıyla çalışıyorlardı.+54 Hacıpetro'ya tertip edilen hükümlü işçiler de 1303 fiilî yevmiyeyle 1.950 araba kömür çıkartarak 748 kg kartiye randımanıyla çalışıyorlardı.

Hükümlülerin randımanları normal işçilere göre düşük gözükmektedir. Bu noksanlığın nedenlerini araştırması için görevlendirilen Maden Mühendisi

Nihat ÖZAY'ın düzenlediği 12.8.1937 tarihli rapordaki (2 Nolu Belge) tespitler aşağıda aktarılmaktadır :

"..... Türkiş şirketinin derebaca ocağına ait bulunan dahilî ve haricî randıman grafiği tetkik olundukta:
Kânun sani 937 de 1160 kilo, Şubat'ta 1058 kilo, Mart'ta 1062 kilo, Nisanda 1010 kilo, Mayıs'ta 945 kilo, Haziran'da 857 kilo, Temmuzda 766 kilo gibi umumî bir tenezzül gösteriyorsa da bu randıman düşüklüğünü tamamen mahkûmlara atfetmek doğru bir hareket sayılmadığı gibi mahkûm mesailerinin de bu umumî randıman düşüklüğü üzerinde ufak bir hisseye iştiraklerinin mevcut bulunduğunu kabul etmemek doğru bir keyfiyet sayılamaz.
Ocaklarda, mahkûmların çalıştırılması gibi mühim bir gayeye varabilmek için bir ay gibi kısa bir tecrübe müddetinin kâfi gelemiyeceği ve netekim yeni tertibe giren havza amelesinin bile bidayette bir kaç gün için randıman veremediği düşünlürse mahkûmların kısa bir müddet zarfında arzu edildiği şekilde müfit olamiyacakları anlaşılır. Ocak dahilindeki mesainin, randımanla ölçüldüğü ve randıman düşüklüğünün de sarfı lazımgelen mesainin azlığından ileri geldiği aşikârdır. Mahkûmların gerek vazifeye mübaşeretlerindeki yeniliğin tesiri ve gerekse verilen vazifelerde gösterdikleri istidatsızlıklarından dolayı vazifelerde yapılan muhtelif değişmeler ve ocak nezaretcilerinin gayeyi düşünerek mahkûmlarla layıkı derecesinde alâkadar olmaması ve mahkûmların bu ağır vazifelerden kaçabilmek ihtimalleri düşünülerek alâkadar makamlar tarafından muayyen bir ücrete mukabil fazla iş için sıkıştırılmamaları mahkûmlarda bir vazife gevşekliğini intac etmiş ve bu suretle yukarıda bahsedilen kısmî randıman düşüklükleri varit görülmüştür.
Mamafih; pek kısa görülen bu tecrübe müddetinin mahkûmlara mustakil kartiye vermek ve kendi çavuşları nezaretinde yevmî mesailerini kontrol etmek ve muayyen olan ücretlerine mesaileri nispetinde bir miktar ilâve etmek ve mahkûm mesaileri ile yakından alâkadar olmak gibi tedbirlerin alınmasile tecrübe müddetinin

uzatılmasına karar verilmiş ve Ağustos bidayetinden bu güne kadar mahkûm mesailerinde evvelkine nazaran pek farklı bir inkişafın elde edildiği ve bu suretle müessesenin de lehine olmak üzere esas gayenin tahakkukuna doğru müsbet bir şekilde ilerlenmekte olduğunun memnuniyetle görüldüğü arz olunur..."

Bu değerlendirme esas alınarak yapılan bir dizi değişikliklerden sonra, "Ereğli Havzai Fahmiyesi Başmühendisliği ve Müdürlüğü"nden gönderilen 25.8.1937 tarihli bir talimatla (3 Nolu Belge), Mühendis Nihat ÖZAY'dan hükümlü işçilerin Ağustos randımanları ve değerlendirmeleri istenmiştir. Nihat ÖZAY'ın bu konuyla ilgili olarak düzenlediği 17.9.1937 tarihli rapor da (4 Nolu Belge) aşağıya aktarılmıştır :

"..... Derebaca ocağında (rabatan) şeklinde çalışan hacı petro ayağı üç vardiye işlemek üzere tertip edilmiş olup birinci ve ikinci posta tamamile mahkûmlardan ve üçüncü posta ise havza amelesinden teşkil olunmuştur. Ağustos ayı zarfında birinci ve ikinci vardiyede yapılan 1287 yevmiyeye mukabil 1779 kilo kartiye randumanı ile 2290 ton kömür istihsal etmişlerdir. Üçüncü postada ayni ayakta çalışan havza amelesi ise 485 yevmiye ile 1016 ton kömürü, 2095 kilo kartiye randumanı yapmak suretile istihsal etmişlerdir. Ayni ayakta çalışan havza amelesile mahkûm mesaileri arasında mevcut 310 kilo kartiye randumanı farkının atideki sebeplerden ileri geldiği tespit olunmuştur.
Üçüncü postada havza amelesinin ayda 28,5 nezaret yevmiyesine mukabil 1 inci ve 2 inci posta mahkûmlarının 110 nezaret yevmiyesi yaptıkları ve bunun da kendilerinden konulması zaruri görülen bir nezaretciye bir de ocak tarafından ilave edilen diğer bir nezaretciden ileri geldiği ve şüphesiz bunun da randumanı düşürdüğü Birinci ve ikinci vardiyaya ait tamirat vaziyetinin 3 üncü vardiyaya nazaran daha fazla olmasından yine bir randuman düşüklüğüne sebeb olduğu ve mahkûmların ufak bir rahatsızlık his etmelerile sık sık istirahat almaları ve bu suretle tertip noksanlığına sebebiyet verdikleri göz önünde

tutularak daima ihtiyaçtan 4-5 mahkûm fazla alınmaktadır ki şüphesiz bu da havza amelesine nazaran bir randuman düşüklüğünü mucip olmaktadır. Mamafih yeni ve henüz tecrübe devresinde bulunan mahkûm mesailerinin havza amelesi mesailerile beraber yürüyebileceği kanaati hasıl olmuş ve bundan evvelki aylara nazaran bariz bir randuman yüksekliğinin görülmüş olduğu arz olunur..."

1937-38 Döneminde Mahkümlar Olukdibinde Boş Doldurup Kancalıyor (8)

Hükümlü işçilerin çalıştığı 1937 yılında kazmacı yevmiyesi 80 kuruştu. Aradaki randıman farklılıklarının –yukarıdaki raporda değinilmeyen– en önemli nedenlerinden birisi de; hükümlü işçilerin hiç alışık olmadıkları bir ortamda bulunmaları, uzun yıllar hapis yapmış bir bünyenin kazmacılık işinde

ve hatta ***daimî*** olarak [*] çalıştırılmasıdır. Havza amelesi diye anılan kazmacılar, Havza tarihinde bugüne kadar ***gruplu*** olarak çalışmaktadırlar. Öte yandan, Havza amelesinin fazla zorlandığı zaman işi terk etmek gibi avantajlı bir alternatifi de vardır. Çalıştıkları ay yıpranan bünyelerini boş geçen ayda dinlendirme ve güç toplama gibi, hükümlülere göre ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Hangi koşullarda olursa olsun, ***mesai saatlerini ocaklardaki sağlıksız koşullar altında, mesai dışındaki zamanını da hapishanede geçiren bir işçinin şartlarını daha insaflı değerlendirmek gerekmektedir.***

Ayrıca, hükümlü işçiler diğerlerinden daha iyi örgütlüdür. 1937'de ocaklarda çalışan işçilerin mesaisi 8 saat değildir ve bu konuda İş Kanunu'nun uygulandığını söylemek yanlış olur. Buna rağmen, mahkûmlar ocakta 8 saatten fazla çalıştırılamamaktadırlar. Bu konudaki herhangi bir zorlama hükümlü işçiler tarafından engellenmektedir. Bu tür bir zorlama, aynı zamanda, hükümlü işçiler adına anlaşma yapan yetkili kanun adamları tarafından da engellenmektedir. Mühendis Nihat ÖZAY'ın hükümlü işçilere fazla mesai parası verilmesini önermesi de, mesai saatlerinin uzatılmasını amaçlamakta ve bu tesbitleri teyid etmektedir.

Bütün bunların yanında, hükümlü çalıştırılmasından işverenin zarar ettiği de düşünülemez. Çünkü, o zamanki fiyatlara göre kömürün 1 tonu, Krible için 978 kuruş, 10/18-18/50 mm'lik kömür için ise 909 kuruştur. Bu açıdan bakıldığında, işverenin hükümlü istihdamından kazançlı çıktığı görülmektedir. Özellikle, istikrarsız bir şekilde işyerlerine gelip giden serbest işçilere –yani, Zonguldak çevresindeki köylülere nazaran, hükümlü işçiler çok daha garantili bir işgücüdür. ***Atlayıp geçilmemesi gereken bir diğer önemli husus da, hükümlü işçilerin, Havza Tarihi'nin*** –Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin yürürlüğe girdiği 1865 yılından günümüze kadar uzanan evresindeki– ***ilk daimî kazmacıları oluşudur.***

---

[*] Nihat ÖZAY'ın bu hususu unuttuğu veya fazla ciddiye almadığı düşünülebilir.

2.4 - HÜKÜMLÜLERİN SOSYAL İLİŞKİLERİ

İktisat Vekâleti'ne, hükümlü işçilerin iyi çalışmamaları ve uyumsuzluğu konusunda bir ihbar dilekçesi gönderilir. Vekâlet'in konuyu havale ettiği Maden Umum Müdürlüğü'nden Havzai Fahmiye Baş Mühendisliği'ne ve Müdürlüğü'ne gönderilen 19.4.1939 tarih ve özel-2017/7 sayılı yazıda (13 Nolu Belge) aşağıdaki talimat bulunmaktadır :

> ".... Havzadaki mahkûmların şimdiye kadar cereyan eden faaliyetlerinin gerek diğer amele üzerinde yaptığı tesir bakımından ve gerek bunlardan elde edilen randmanların normal amele randmanlarına nazaran vaziyeti bakımından tetkik edilerek bildirilmesini..."

Adliye Müfettişliği'ne gönderilen ayrı bir ihbar dilekçesinde de çeşitli şikâyetlerde bulunuluyor. Adliye Müfettişliği, bu konunun araştırılması için, Maden Umum Müdürlüğü'ne 27.3.1939 tarihli bir yazı gönderiyor (10 Nolu Belge) ve Başmühendis Cemal Zühtü AYSAN da, bu konuyla ilgili soruşturmayı yürütmek üzere, Mühendis Faik BİRKAN ile Bahri ŞAVAŞKAN'ı görevlendiriyor. İncelemeler sonucunda düzenlenip İktisat Vekâleti'ne ve Adliye Müfettişi Cemal AYATA'ya iletilen iki ayrı rapor (11 ve 12 Nolu Belgeler) aşağıya aktarılmıştır :

> ".... Adliye müfettişliğinin 27/3/939 tarih ve 80 sayılı teskeresi üzerine Kozlu Kömür İşleri Şirketindeki mahkumların durumu hakkında tetkikat yapılması 30/3/939 tarihinde emr edilmiştir. Müfettişliğe vaki olan ihbara nazaran:
>
> 1 - Mahkum amelenin verimsiz bulunduğu
> 2 - Mahkum amelenin çalışması diğer serbest amelenin hoşnutsuzluğuna mucip olduğu.
> 3 - Mahkum amelenin serbest ameleye iş ve ahlaki bakımdan menfi tesir yaptığı.
>
> Bildirilmektedir.
> Bu hususta yapılan tetkikat ve tahkikat netayici berveçhi atidir:

1 - İlk partide gelen mahkumların yavaş yavaş verimli olmaya başladıklırı ve son gelenlerin ise işlerine yeni yeni alışmakta bulundukları, aynı zamanda işdeki disiplin ve intizama layıkile riayet etmekde oldukları ve binaenaleyh bu bakımdan şikayet edilecek bir vaziyet bulunmadıgı anlaşılmıştır.
2 - Mahkum amelenin kömür işlerinde çalışması diger serbest amelenin hoşnutsuzlugunu mucip olmadıgı ve bu şekilde bir hadisede vuku bulmadıgı anlaşılmıştır.
3 - Mahkum amelenin serbest amele üzerinde iş ve ahlaki bakımdan menfi hiç bir tesir yapmadıgı anlaşılmıştır.
Binaenaleyh adliye müfettişligine yapılan ihbarın Kozlu Kömür İşleri şirketinde çalışan mahkumlar için varit olmadıgı kanaati ile reporu takdim kılındı.8/4/939
Mühendis Bahri Savaşkan"

".... Bu hususda serbest amele ile Poryon ve şef poryonlar ve ocak idaresile yapılan temasda aşagıdaki netayiç elde edilmiştir:

A)- Mahküm amele ilk işe başladıgı 3 ay zarfında ocak işlerine alışabilmek ve ögrenebilmek için zahmet çekmekde olmasına ragmen şayanı memnuniyet bir netice elde edilmekte olup, bilhassa 3 aydansonra diger serbest ameleden daha verimli iş görmektedir. Hiç ocak işinden anlamıyan mahkümların dahi vazifelerine olan merbutiyetleri yüzünden eyi birer usta oldukları ve vazifelerinde çok eyi çalışdıkları görülmüştür. İhtisas kesb eden mahkümlar, kendilerine tahsis edilen ayrı çalışma mıntıkalarında kendilerinden olan çavuşların nezareti altında çok eyi bir randımanla iş görmekde ve en müşkül mıntıkalarda bile hiç bir itiraz serd etmemekdedirler.
Ocak idaresi, mütemadiyen ocak içerisinde çalışan amelenin yorularak tam randımanla çalışmadıgını gördügü için altı ay şalışan ameleleri yedinci ay da dışarı çıkararak harici işlerde kullanmakta ve bu suretle dışarıda bir

ay çalıştıktan sonra tekrar içeri almaktadır. Bu şekildeki çalışma tarzı ve eyi çalışanlara verilen pirim yüzünden serbest ameleye nazaran daha eyi bir randıman elde edilmektedir. Mahkümlar arasında bazı şahısların iş yapma kabileyeti az oldugu görüldügü takdirde bu gibilere de kabiliyetleri ile mütenasip iş verilmekte ve ocak disiplinine aykırı hareket edenlerle çalışmayanlar da derhal bu işle alakadar muddei umumilik vasıtasile tecziye edilmekte ve bu suretle hiç bir hususda sızıltıya sebebiyet verilmemektedir.

B)- Mahküm amelenin serbest amele ile en fazla temas ettigi acemilik zamanında bile her iki tarafın da gayet eyi geçindikleri ve serbest amelenin mahküm ameleden hiç bir hoşnutsuzluk göstermedigi anlaşılmış olup, tabiatile vazifelerinde ihtisas kesb etmeyi müteakip mıntıkalarının tefrik edilmesile kendiliginden kısmen temasları da azalmıştır.

C)- Mahküm amelenin diger serbest amele üzerinde ne iş ve nede ahlaki bakımdan menfi hiç bir tesir yapmadıgı görülmüş olup esasen mahkümları idare eden resmi makamatın da bu hususda pek titiz davrandıkları anlaşılmıştır. Ocak idaresi, serbest işçiler ve teknik elemanlarla nezaret amirleri; mahkum amelenin her hususda gayet eyi ve dürüst hareket ettiklerini ve randıman hususunda diger serbest ameleden geri kalmıyarak daha fazla randımanla çalışdıklarını ve iş ile ahlaki bakımdan menfi bir tesirde bulunmadıklarını bildirmişlerdir.

Binaenaleyh; Türkiş de gerek harici ve gerek dahili çalışan mahkumlar hakkında serd edilen iddianın varid olmadıgı kanaatile raporu sunulmuştur. 5/4/1939

Mühendis Faik Birkan"

Bu raporların haricinde, Havza'da incelemelerde bulunan yabancı bir yorumcu da hükümlüler hakkında aşağıdaki hususlara değinmektedir (9):

"..... Maden ocaklarında ayrıca 1500 kadar ceza mahkumu da çalıştırılıyor. Mahkumlar diğer serbest işçilerden ayırt edilmeksizin bir arada

çalışıyorlar. Sadece mahkumlar ayrı yerlerde iaşe ve ibate ediliyor ve kendilerini derhal belli eden iki renkli elbise taşıyorlar. Ocaklarda geçen her gün iki mahkumiyet günü sayıldığından ve Maden Havzasındaki hayatları da hapishanedekilere nazaran daha serbest bulunduğundan mahkumiyetlerinin mütebaki kısımlarını buralarda geçirmek için her şeye katlanmaya hazır bulunuyorlar. Ve en itaatli zümreyi teşkil etmektedirler.
Firarlar çok seyrektir. Bunlara müsavi kıymetteki serbest işçilerin aldıkları ücretin % 90'ı veriliyor; ancak istikakları, cüz'i bir kısmı kendilerine verilip, geri kalanı hapis müddetleri sona erip serbest bırakıldıkları zaman, toplu olarak tediye edilmektedir. Avrupa'da serbest işçilerle mahkumları bir arada çalıştırmak mümkün olmazdı, halbuki Zonguldak Havzası'nda bu sistemin esaslı itilaflar doğurmadan iyi yürüdüğü anlaşılıyor; bana söylendiğine nazaran bunun sebebi, mahkumların büyük ekseriyetinin hırsız ve yankesici olmayıp, sadece bir tevehhür veya ani galeyan neticesinde elinden cinayet çıkmış kimselerden terekküp etmesiymiş..."

Yine hükümlülerle ilgili olarak, bu kez resmî bir yorumda da aşağıdaki hususlara değinilmektedir (8):

"..... Bugün Zonguldak'ta Türkiş ve Kömür-İş Şirketlerinde 222 kişilik bir maden ekibi mevcuttur. Yakında bu kadronun genişleyeceği, bütün kömür ve sanayi mıntıkamızda böyle mahkum işçi ekipleri kurulacağı umulmaktadır. Bugüne kadar maden cezaevlerimize; Zonguldak, Ankara, Bartın, Sinop, İstanbul, Çankırı, Sivas, Ordu, Trabzon, Giresun, Üsküdar, İmralı, Bursa, İzmir Cezaevlerinden 279 mahkum gelmiştir. Bunların 57'si aftan istifade, tecil, ikmali müddet, meşruten tahliye ve hastalıkları gibi sebeplerle ayrılmış olup halen mevcut 222'dir. Şimdiye kadar tahliye olan 10 mahkumdan 4'ü Türkiş Müessesesi tarafından takdir olunarak işe alıkonulmuştur. Bugüne kadar gelen 279 mahkumun 244'ü katilden mahkum oldukları halde iş terbiyesi ile bu

vatandaşlar kuzu gibi işlerinde çalışmaktadırlar. Hatta başlarında tek zabıta memuru yoktur. Mahkumların ilk iş randımanları (937 mayısında) 344 kg iken, şimdi (Ağustos 1938'de) 1851 kg'a çıkmıştır.
Bu rakamların delaletinde de öğreniyoruz ki, atılış üzerinde ve eser her bakımdan muvaff

Yukarıdaki görüşle ilgili olmak açısından, bağımsız bir yorumcunun görüşleri de ayrıca aşağıya aktarılmıştır (10):

".....Sonra da, açık cezaevlerinin artırılmasını, düzgün çalışanların daha geniş çaplarda ödüllendirilmelerini, belli bir yaştan yukarısının zaman dilimleri içinde listelerden çıkarılmasını, sosyal düzeyin yükseltilmesini önerdim..."

Görüldüğü gibi, hükümlülerle ilgili şikâyetler aslı astarı olmayan iftiralardan ibarettir. Yukarıda aktarılan açık cezaevlerinin arttırılması konusundaki öneri de hükümlülerin randımanlı çalıştıkları doğrultusunda bir göstergedir. Ayrıca işçiyi sabitleştirme politikasının anlamı, daimî çalışan, düzenli ve disipline edilmiş bir işgücü anlamını taşımaktadır.

Şüphesiz ki, hükümlülerin işverene karşı direnişi ve itaatsizliği söz konusu olamaz; zira, ***hükümlü işçiler, sadece para karşılığında değil, özgürlük karşılığında da çalışmaktadırlar.*** Herhangi bir direniş olayı kendilerinin normal cezaevlerine iadesiyle sonuçlandığında, özgürlükleri daha da kısıtlanacak ve özgür kalmaları için geçecek süre de uzayacaktır.

Yukarıda aktarılan raporları tanzim eden mühendislerden biriyle gerçekleştirilen görüşmede ise, hükümlü işçilerle ilgili olarak aşağıdaki hususlar belirtilmiştir (11):

Soru: 1937'de, ocaklarda mahkûmlar çalıştırılmaya başlanmış; mahkûmları topluma kazandırabildiler mi?
Cevap: Bunlar madenlere alışık insanlar değillerdi; bütün düşünceleri 'mahkûmiyetim bitsin de serbest hayata döneyim' idi. Bu düşünceyle çalıştılar. Nitekim, cezası bittikten sonra bunlardan Havza'da kalanlara pek rastlanmadı.
S: Bir yazıda, bu işçilerin hastanelerde pranga ile yattıkları yazıyordu; bu konuda ne diyorsunuz?

C:Ne duydum, ne gördüm; böyle bir şey yoktu.

S: Mahkûm işçilerden firar edenler oluyor muydu?

C: Çok azdı, hayatları çok rahattı.

S: Bu işçiler Amele Birliği üyesi miydiler?

C: Amele Birliği Kanunu'na göre her işçiden aidat kesilirdi. Mahkûmlar Amele Birliği'ne mensup işçi sayılabilir. Amele Birliği bunlardan aidat kesiyordu.

Yıllarca hükümlülerle birlikte çalışmış olan emekli bir işçiyle yapılan kişisel görüşmede de aşağıdaki cevaplar alınmıştır (12) :

Soru: 1937'de mahkûmları çalıştırmışlar; diyelim ki, mahkûm kazalandı. Ocakta ve dışarıda çalışamaz vaziyete geldi. Bunun akıbeti ne oluyordu? Hapishaneye geri mi gönderiliyordu, yoksa bütün cezalardan muaf tutulup serbest mi kalıyordu?

Cevap: Ben ocaktaki durumu bilmem; atölyede mahkûm parmağını sakatlıyordu; idare ediliyordu.

S: Bunların almış oldukları ücret, aynı işi yapan diğer işçilerden ne kadar farklıydı?

C: O devirde mahkûmun parası sandıkta kalıyordu. Ben 140 kuruş alırken onlar 10 kuruş alıyordu. Yevmiyesini kesin bilmiyorum.

S: Mahkûmların diğer işçilerle ilişkileri nasıldı? Aralarında herhangi bir sürtüşme oluyor muydu?

C: Çok iyiydi; onların bizden farkı yoktu. Bir elbise farkı vardı. Onlarda fevkalâde sanaatkâr yoktu; hep yardımcı çalışırlardı. İnşaatlarda çalışanlarda iyi ustalar, iyi sanaatkârlar vardı.

S: Mahkûmlardan firar edenler var mıydı?

C: Ben hiç duymadım. Onların derdi cezayı bitirip gitmekti.

2.5 - HÜKÜMLÜLERİN İSTİHDAM HACMİ

Hükümlülerin sayıları konusunda farklı değerlendirmeler vardır. Havza'daki hükümlü işçiler için ileri sürülen rakamlar 1.000-1.500 arasında değişmektedir. İstihdam hacmiyle ilgili veriler net değildir ve bu da çok doğaldır. Çünkü, hükümlülerin işyerlerindeki sayıları sürekli oynamıştır. Özellikle, uygulama başlatıldıktan 2 yıl sonra sürdürülen yazışmaların gösterdiğine göre, cezaları bitenlerin veya malûl olanların yerine, cezaevinden işyerlerine sevk edilenlerin sayısı da oldukça kabarıktır.

İşyerleri	*Kozlu*	*Asma*	*Gökgöl*	*Toplam*
Ocaklar	39	127	132	298
İnşaat İşl.	88	49	17	154
E. Santralları	8	-	-	8
Atölyeler	37	2	10	49
Amele Bakım İşl.	19	-	1	20
İdarî İşl.	11	15	2	28
Kara Nakliyat	6	-	-	6
Merkez Ambarları	2	-	1	3
Direk Ambarları	1	15	1	17
Daimî Tamirat	-	25	7	32
Tamirat İşl.	-	20	7	27
Kok Fabrikası	-	2	-	2
Dahilî Hizmet	22	19	27	68
Müteferrik	-	6	-	6
Toplam	***233***	***280***	***205***	***718***

Çizelge 3 - Havza'da Çalışan Mahkûmların Sayıları (13)

Hükümlülerin eski cezaevlerinden maden cezaevlerine gönderilmeleri şu şekilde olmaktadır: Zonguldak C. Müddei Umumiliği'nden Havza İktisat Müdürlüğü'ne gönderilen sevk olacak mahkûm listesi onaylandıktan sonra, hükümlüler, "Maden Yeni Cezaevi Direktörü"ne teslim edilmekte ve Havza'da çalıştıkları tasdik edildikten sonra da ocaklara tertip edilmektedirler.

Mevcut belgelere göre, 17-27 Nisan 1940 tarihleri arasında 98 hükümlü işyerlerine sevk edilmiş; 20 Nisan tarihli üç ayrı listedeki 62 hükümlü cezalarını bitirmiş ve maden cezaevinden tahliye edilmişlerdir. Bu konuyla ilgili İktisat Müdürlüğü imzalı bir yazışmada aşağıdaki ibare bulunmaktadır :

"..... Mahkûm ameleler ..... olup memleketlerine gidecekleri bildirilen 20 kişiye ait gönderilen liste tasdik edilmiş ve bağlı olarak sunulmuştur..."

Hükümlülerle ilgili olarak düzenlenen 14.2.1944 tarihli bir raporda, bunların sayıları ve tertip edildikleri işyerleri hakkında verilen bilgiler, yan sayfadaki çizelgede derlendiği gibidir (13). Aynı kaynağın başka bir yerinde :

"..... Üzülmez Mahkûmlar Pavyonu, 1000 kişilik yatakhane, yemekhane ve duş maliyeti 260.000. TL..."

şeklinde bir açıklama da bulunuyor. Sözü geçen "Mahkûmlar Pavyonu", Asma'da bulunan şimdiki Zonguldak Ceza ve Tevkif Evi binasıdır. Bu 'tesis'in 1.000 kişilik olarak tasarlanması, hükümlü sayısının çoğaltılmasında üretim artışı açısından yarar görüldüğünün de bir göstergesidir.

2.6 - İŞÇİ SAĞLIĞI AÇISINDAN HÜKÜMLÜ İŞÇİLER

Hükümlülerin çalışmaya başladığı yıllarda, Havza'daki *'serbest'* işçilerin sosyal durumları hiç de iyi değildi. Hükümlülerin dış faktörlerden etkilenmediğini düşünsek bile, çalışma koşullarının kötülüğü ve hapishanede geçen seneler, doğal olarak hükümlüleri sağlık yönünden olumsuz yönde etkilemektedir.

1937-38 Döneminde Harici İşlere Tertip Edilen Mahkûmlardan Bir Takım Üzülmez Sömikok Fabrikasının Müştemilat İnşaatında Çalışıyor (Geri Planda Görülen Baca ve Diğer Tesislerin Kalıntıları Bugün Hâlâ Yerinde Durmaktadır) (8)

Mevcut belgelere göre, bakımsızlık ve pislik nedeniyle, 1937'den 1944'e kadar hemen hemen her türlü hastalık salgın halde ocaklarda kol gezmekteydi. Yine aynı kaynakların ortaya koyduğu şekilde, Maden Yeni Cezaevi'ndeki hükümlülerin pislik veya dışarıdan gelebilecek hastalıklar gibi sağlık problemleri yoktu. Sağlık koşulları da *'serbest'* işçilere göre daha iyiydi

ve yıkanma imkânları da daha fazlaydı. Ayrıca, hasta olanların daha çabuk kontrol altına alınma ve tecrit edilme gibi avantajları da vardı.

Ancak, Havza'da *'lekeli humma', 'frengi', 'tifo', 'tifüs', 'malarya', 'çiçek'* ve *'tüberküloz'* gibi enfeksiyöz ve epidemik hastalıklar teşhis ve tespit edilmişti. Özellikle frengi hastalığı "Frengi İle Mücadele Teşkilatı"nı kurduracak kadar fazla yaygındı. Bu dönemde, Havza'daki iş hijyeni ile ilgili olarak yürütülen bazı gözlemler ve edinilen izlenimler sonucunda, aşağıdaki hususlara değinilmiştir (14) :

> "..... Ocakta çalıştırılan her çalışma günü cezasından üç gün indirimi gerektiren ağır suçlular arasındaki verem oranı da tam saptanamamış olmasına rağmen, çok yüksek olduğu sanılmaktadır.
> Havzada, maden işçisi arasında, kronik bronşit ve amfizeme sık rastlanır, cezaevinden ağır cezalılar, kendi istekleriyle maden ocaklarında çalışmaya sevk edilirken, çok sıkı sağlık kontrolünden geçirilmeli ve en küçük bir zafiyet belirtisi olanlar bu ağır koşullar altında çalışmaya gönderilmemelidir..."

Hükümlülerin, işyerlerine sevk edilirken, sağlık muayenesinden geçirildikleri ve *"..... ocaklarda çalıştırılmalarında bir engel bulunmadıkları..."*nı onaylayan raporların düzenlendiği doğrudur. Zira, TCK'nın 13. maddesi, hükümlü çalıştırılmasına ancak *'..... Bedeni bir engel teşkil edilmemesi...'* kaydıyla cevaz vermektedir. O zamanın koşullarında, hükümlülerin bakımsız ve zayıf bünyelerdeki kendini belli etmeyen hastalıklar, yeraltındaki ilkel çalışma koşulları, aşırı üretim zorlaması ve beslenme yetersizliği yüzünden aniden nüksetmektedir. İşte bu olgu, insanî açıdan son derece önemlidir; şöyle ki :

Artık ocaklarda çalışamayacak duruma gelen bir hükümlü, cezaevine geri gönderilirse ne olacaktır? Hem cezayı indirimsiz yatacak, hem de bakımsızlıktan sağlık durumu daha da kötüleşecek ve nihayet ölecektir. ***Bir veya iki yıl sonra hastalanan ağır cezalı bir hükümlünün –özgürlüğüne bir gün daha önce kavuşabilmek umuduyla– ocaklarda çalışması, bu koşullarda kendisini ölüme götürecektir.*** Tam bu noktada, hükümlülerden "Ahmet oğlu Mehmet Ali"nin başından geçenler, durumun vahametini ve vahşetini daha iyi açıklayabilmek amacıyla aşağıya aktarılmıştır. Adı geçen mazlumun yaşadığı dram, vurgulanmaya çabalanan vahameti olanca yalınlığıyla gözler önüne seren örnek vakalardan sadece bir tanesidir :

Ahmet oğlu M. Ali rahatsızlanır ve 'Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı Hastahanesi'nde tedavi görmeye başlar. Anılan hastahanede düzenlenen heyet raporuyla konulan teşhise göre, adı geçenin yakalandığı hastalık *"..... enzar itibarıyla çok vahim bir sarkom nüksü..."*dür. Anılan heyetin " 1938 tarih ve 6 sayılı" toplantısında düzenlenen tutanakta kayda geçirilen "7/948" sayılı karar (7 Nolu Belge) aşağıya aktarılarak, örnek vaka incelemesine devam edilecektir :

> "..... Derebaca ocağında çalışan mahkûmlardan Ahmet oğlu Ali hakkında hastahane hey'eti sıhhiyesi tarafından tanzim kılınan 25/2/938 tarih ve 322 sayılı raporunun ekli olarak sunulduğunu ve bu raporda, Radyoloji enstitüsünde gerekli tedavisine lüzum gösterilen mumaileyhin evvelemirde tıbbî adlî müessesesince muayenesinin icrasından sonra hakkında verilecek karara göre muamele yapılması tahtı karara alındığından ifayı muktazasının maden ceza evi müddei umumi muavinliğine bildirilmesine dair havza baş hekimliğinin 28/2/938 tarih ve 558 sayılı mütaleası okundu:
> Ocaklardaki faaliyetten mütevellit bir rahatsızlık olmayıp, uzun zaman tedaviye muhtac olduğu ve bu malûliyeti dolayısile maden işlerinde çalışamıyacağı anlaşılan mumaileyhin geldiği tevkifhaneye iadesile oraya tabi hükûmet hastahanelerince icabına bakılmak üzere evrakının müddei umumiliğe iadesine söz birliği edilmiştir.
> 21/3/938
> (Mühür-İmza)"

Ahmet oğlu M. Ali, *'madende çalışamaz...'* raporu ile eski cezaevine geri gönderilmiştir. Uzun müddetli bir tedaviye ihtiyacı vardır. Bunun için de bir Radyoloji Enstitüsü'nde tedavi görmesi lâzımdır. Ancak, o zamanki koşullarda bunun mümkünü var mıdır, yok mudur?... Bu sorunun cevaplanması okuyucunun takdirine bırakılmıştır.

Bir diğer ilginç örnek vaka da "638 sayılı mahkûm" ve "102133 No.'lu Amele Birliği Cüzdanı"nın sahibi olan Bilâl ERBAY'ın durumudur. B. ERBAY, Sağlık Teşkilatı Hastahanesi'nce düzenlenen rapora göre, *'Müzmin Asabi Hastalığı Tabes'*tir. Cezaevi müdürünün göndermiş olduğu 'Memleket Hastahanesi'nin raporuna göre, iki rapor arasından bir çelişki vardır. Teşkilat Hastahanesi'nin raporuna göre B. ERBAY, eski cezaevine malûl olarak iade

edilmektedir. B. ERBAY zatürree hastasıdır. Sağlık Teşkilatı Başhekimliği'nden 1 ay istirahat almıştır. İkinci kontrol sonunda aynı heyet tarafından 1½ ay daha istirahat verilmiştir. Durum böyleyken B. ERBAY, sinir hastası olması gerekçesiyle "çalışamaz..." sonuç ve kanaatına varılarak düzenlenen bir raporla eski cezaevine iade edilmiştir.

Cezaevi müdürünün B. ERBAY'ı göndermiş olduğu Memleket Hastahanesi, bu rapora aykırı bir rapor düzenlemiştir. Cezaevi Müdürü Turan KAYNAROĞLU'nun Havza İktisat Müdürlüğü'ne 8.8.1941 tarihinde 1149 nolu yazıyla (18 Nolu Belge) gönderdiği dilekçede şu belirtilmektedir:

> "..... Cezaevimiz mahkûmlarından 638 numaralı Süleyman oğlu Bilâl İrbaya verilen sağlık teşkilatı heyeti sıhiyesi ve memleket hastahanesi heyeti sıhiyesi raporları yine her iki heyeti sıhiye arasında teşhis ayrılığı bulunduğu Zonguldak sıhhat ve içtimaîmuavenet müdürlüğünce mahkûmun tam teşekküllü Ankara numune veyahut İstanbul cerrah paşa hasatahanelerinden birinde muyenesine lüzum gösterilmektedir.
> Kömür havzası işçilerine mahsus 102133 cüzdan numaralı mahkûm bilâl İrbayın yol masrafının verilmesini rica ederim..."

Zonguldak Kömür Havzası Sağlık Komisyonu Başkanlığı'ndan İktisat Müdürlüğü'ne gönderilen 28.8.1941 tarih ve 14.1788 sayılı yazıda (19 Nolu Belge) ise, aşağıdaki bildirimde bulunulmaktadır :

> "..... Mumaileyhin tam teşekküllü bir hastahaneye gönderilmesine luzum olmadığını ve evrak meyanında sağlık teşkilâtı hastahanesi hey'eti sıhhiyesinin raporuna nazaran muamele yapılması lâzımgeldiğini..."

B. ERBAY hem ağır bir zatürree hastası, hem de sinir hastası olarak eski cezaevine geri gönderilmiştir ve akıbeti hâlâ meçhûldür. Kısa zamanda özgürlüğüne kavuşabilmek için, madenlerde bir yıl bile çalışmadan malûl olmuştur. Cezasının geri kalanını tamamlayıp tamamlamadığı hususu da halen meçhûldür.

Uzun yıllar hapis yatmış bir insan, "özgürlüğüme kavuşurum..." ümidiyle, hiç tanımadığı, hiç alışık olmadığı maden ocaklarına can pahasına girmiş, çalışmış; kötü çalışma ortamında ağır zatürree olmuş; madenlerde çalışma

ümidi yok. Bütün bu ortamın bir insanı sinir hastası yapmasının doğallığından başka ne olabilir?

Hükümlü işçilerin sağlıkları gittikçe bozulmakta; kötü çalışma koşulları ve hapishane ortamı, üstüne üstlük yetersiz beslenme bu insanların çoğunu hasta etmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda hastalıklar daha da artmaktadır. Hükümlüler, deyim yerinde ise, dökülmektedir. Serbest işçiler, mükellefiyete tabi tutulmuşlardır ve ocaklarda kaç saat çalıştıkları bile belli değildir. Mükellefiyetin başlamasıyla birlikte salgın hastalıklar da artmıştır. Hastalıkları denetlemenin, kontrol altında tutmanın mümkünü yoktur. Fazla mesai uygulamaları, bütün işçiler için geçerlidir ve aynı zamanda hükümlü işçilere de fazladan bir yük olmuştur. Hükümlülerin çalışmaması 'Havza İktisat Müdürlüğü'nün bir yazısı ile 'Maden Yeni Cezaevi Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Bu konuda Türk Kömür İş Şirketi'nden gelen bir şikayet üzerine, Maden Yeni Cezaevi Direktörü, Havza İktisat Müdürlüğü'ne konuyla ilgili olarak gönderdiği yazıda (14 Nolu Belge) problemi şu şekilde aktarmaktadır :

> "..... 7 Gün zarfında Derebacada çalışan mahkûm amelenin 31,5 % nisbetinde çalışmadığı bu kerre Türkiş şirketinden alınan 9/10/940 gün ve 5398 sayılı yazıdan anlaşılmaktadır.
> Mahkûm amelenin muntazam çalışmaları müessese tarafından sıkı bir surette takıp edilmekte ise de; ellerinde selâhiyattar Doktorlardan alınmış istirahat kâğıtları bulunan kimseleri (temarüz ettiklerini anlasak bile) işe sevk etmeğe icbarda haklı olarak tereddüt etmekteyiz.
> Yapılan tetkikatta çalışmayan mahkûm amelenin usulü veçhile istirahat aldıkları ve bu keyfiyetin de adeta münavebe ile yapıldığı görülmektedir. Müessesemizde çalışma ve iş ahlakını bozduktan başka havza istihsalâtına da tesir edecek bu işte temerrüt ve temarüz hadiselerinin önüne geçmek için istirahat almak üzere Dispanserlere müracaat eden mahkûm amelenin sıkı bir muayeneye tabi tutularak temarüz edenlerinin (kâğıtlarına işaret edilmek veya sair bir usulle) heman müessesemize bildirilmesine emirlerinizi reca ederim.
> *Maden Yeni Cezaevi Direktörü (imza)"*

Yukarıda, ocakta çalışması gereken tüm hükümlü işçilerin yaklaşık 1/3'inin istirahat aldığı belirtilmektedir. Doktorların hasta olmayan

hükümlülere istirahat vermesi söz konusu bile edilemez. Doktorların böyle bir riski göze almalarının da imkânı yoktur. Hükümlü işçiler, her koşulda cezasını biran evvel tamamlayıp özgürlüklerine kavuşma mücadelesi vermektedirler. Özellikle mahkûmların hastaymış gibi davranmaları ve bu şekilde istirahat almaları eski cezaevlerine iade edilme nedeni sayılabilir. Oysa ki, mahkûmların da eski cezaevlerine dönmek gibi bir niyetleri hiç yoktur. Hükümlü, Yeni Maden Cezaevi'nden eski cezaevine bir defa iade edildi mi, Yeni Maden Cezaevi'ne bir daha dönmesinin de imkânı yoktur. Yeni Maden Cezaevi'ndeki yaşam koşulları, eski cezaevine oranla daha avantajlıdır. Yeni cezaevlerindeki firar vukuatı, çoğunlukla ve özellikle, eski cezaevine iade edilme durumunda içine düşülen korkunç hayal kırıklığıyla gelen akut depresyon içinde işlenmektedir. Bu konuda Zonguldak Maden Cezaevi Müdürlüğü'nden İktisat Müdürlüğü'ne gönderilen 12.4.1941 tarih ve 509 sayılı bir yazıda (15 Nolu Belge) aşağıdaki hususlar belirtilmektedir:

"....
1 - Havzada çalışan mahkûm amele muayeneleri neticesinde haklarında muameleyi mucib olabilecek mahiyette verilen raporların kendilerine anlatılması sebebile eski cezaevine iade edileceklerinizannederek yeni ceza evinden kaçmak fiilini irtikâp etmektedirler. Badema verilecek her hangi bir raporun zarf içinde doğrudan zimmet mukabili yeni ceza evi müdürlüğüne gönderilmesi.
2 - Dispanser ve Hasatanede yatırılan mahkûm amelenin taburcu edilmezden önce malumat verilmemesi yüzünden, vuku bulan firar hadisesi 14 gün sonra haber alınabilmiştir.
Bu itibarle görülen mahzurun izalesi için taburcu edilecek mahkûm amelenin bir gün evvel tahriren cezaevi müdürlüğüne malumat verilmesi ve mahkûmun gönderilecek gardiyana imza mukabili teslim edilmesi
Yukarıda yazılı hususatın temini için alakadar makamlara tamimen tebliğ buyurulmasını rica ederim.
Zonguldak C. Müddei Umumisi
Z. Levent"

Yukarıda bahsedilen olay, hükümlüler tarafından gerçekleştirilen çok az sayıdaki firarlardan biridir. Firar sebebi eski cezaevine geri gönderilme kaygısıdır. Hükümlü işçi, *'ya kırk katır, ya da kırk satır'* gibi korkunç bir

ikilemle karşı karşıyadır. Ama, hükümlülerin tercihi, herşeye rağmen madenlerde çalışmak yönündedir ve bir yerde haklıdırlar da...

Hükümlüler, devletin kömür ihtiyacının karşılanabilmesi için, işlemiş oldukları suçun bedelini canlarıyla ödemişlerdir. Bu uygulama, bazı hükümlülerin ömürlerinin geri kalan kısmını sakat veya hastalıklı olarak yaşama zorunda kalmalarıyla neticelenmiştir. Bazıları ise, özgürlüklerine daha çabuk kavuşmak için cezalarını müebbete dönüştürmüş; cezaevinden ancak ölüleri özgürlüğe kavuşmuştur...

2.7 - İŞ KAZALARI AÇISINDAN HÜKÜMLÜLER

Hükümlülerin çalışmaya başladıkları yıllarda, iş kazaları, bir karabasan gibi madencilerin üstüne çökmektedir. Teknoloji yoksulluğunun yanı sıra, üretim zorlaması ile işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili mevcut noksanlıklar, iş kazaları açısından korkunç boyutlara ulaşan bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Hükümlülerin durumları, bir bakıma daha farklıdır. Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen bu insanlar, hayatları boyunca madende çalışma konusunda en ufak bir bilgi bile edinemeden, hiçbir eğitime tabi tutulmadan, sadece özgürlüklerine biran önce kavuşacakları umuduyla, İrfan YALÇIN'ın deyimiyle ***"Ölümün Ağzı"***na teslim edilmişlerdir. Örneğin, 1938 istatistikleri, Havza'daki genel iş kazalarını aşağıdaki gibi tasnif etmektedir (15) :

Geçici hafif kazalar	2.426
Kısmen veya devamlı suretle işgöremez durumda olanlar	288
Ölümle sonuçlanan kazalar	82
İstihsal (M ton)	2,6
Ortalama işçi sayısı	17.871

Yukarıdaki istatistik verilere göre, ölümle sonuçlanan işkazalarının tonaj frekansı $32x1.000.000^{-1}$; yaralanmayla sonuçlananlarınınki ise, $111x1.000.000^{-1}$ 'dir; yani, 1 Mt kömürün çıkartımı için, 32 madenci ölmekte ve 111 tanesi de –kısmen veya devamlı surette iş göremeyecek durumda– yaralanmaktadır. Bir diğer parametreyle, ölümlü kazaların fiilî prevü frekansı $459x100.000^{-1}$; yaralanmayla sonuçlanan işkazalarının fiilî prevü frekansı ise $1.612x100.00^{-1}$ 'dir; yani, her 100.000 işçiden 459'u ölmekte ve 1.612'si de –kısmen veya devamlı surette iş göremeyecek durumda– yaralanmaktadır. Öte yandan, bir diğer kaynağa göre, hükümlü işçilerle ilgili olarak 1938 yılında kayda geçen özgül kaza istatistikleri de aşağıda belirtildiği gibidir (16) :

Kazalı hükümlü işçi sayısı	80
10 gün veya daha fazla istirahat alanlar	48
10 günden az istirahat alanlar	32

(5 günden daha kısa süreli istirahat alan kazalılar anılan kaynağın kayıtlarına işlenmemiştir.)

Bir diğer kaynakta da, 1938 Ağustosu itibarıyla Havza'da çalışan hükümlü işçi sayısını 222 olarak belirtilmektedir (8). Resmî bir yayın olan anılan

kaynağa itibar gösterilecek olursa, ***222 adet hükümlü işçiden 80 kişinin kazalanması, 36.036x100.000^{-1} mertebesindeki frekansa tekabül eden ve oldukça belalı çalışma ortamlarının varlığını kanıtlayan bir göstergedir.*** 1938'de kazalanan bazı hükümlülerle ilgili ayrıntılı veriler aşağıdaki çizelgede aktarıldığı gibidir (16) :

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Soyadı	Sonuç (*)	Tazminat (TL)
Kozlu	Balıkesir	Mümin	Hasan Pire	92	70,00
Derebaca	Vakfıkebir	Hamit	Ahmet Porsuk	24	36,00
Kozlu	Dursunbey	Mustafa	Hüseyin Yakup	41	37,50
Kemerbaca	Trabzon	Şirin	Osman Kurmuş	42	85,00
Kemerbaca	Tirebolu	Bilal	Salim Tavaşlı	27	14,00

(*) Bu rakamlar, sıhhî heyet raporuyla alınan istirahat günlerinin sayısını belirtmektedir.

İstirahatlarda alınan tazminat miktarları yevmiye fiyatına göre değişmektedir. Hükümlüler iş konusunda yavaş yavaş ihtisaslaşmaya başlamışlardır. Özellikle ocak marangozluğu, taş duvarcılığı, lağımcılık ve tabancılık ile bazı diğer kalifiye işlerde çalışanların yevmiyeleri, diğerlerininkine göre daha yüksektir.

1939 yılına ait istatistiklerin ortaya koyduğu kadarıyla, neredeyse vahşet boyutlarına ulaşan Havza'daki işkazalarının genel görünümü aşağıdaki sayısal verilerle özetlendiği gibidir (15) :

Geçici hafif kazalar	2.518
Kısmen veya devamlı suretle iş göremez durumda olanlar	301
Ölümle sonuçlanan kazalar	130
İstihsal (M ton)	2,7
Ortalama işçi sayısı	18.937

Yukarıdaki verilere göre, ölümle sonuçlanan işkazalarının tonaj frekansı $48x1.000.000^{-1}$; yaralanmayla sonuçlananlarınınki ise, $111x1.000.000^{-1}$ 'dir; yani, ***1 Mt kömürün çıkartımı için, 48 madenci ölmekte*** ve 111 tanesi de –kısmen veya devamlı surette iş göremeyecek durumda– yaralanmaktadır. Bir diğer parametreyle, ölümlü kazaların fiilî prevü frekansı $686x100.000^{-1}$; yaralanmayla sonuçlanan işkazalarının fiilî prevü frekansı ise $1.584x100.000^{-1}$ 'dir; ***yani, her 100.000 işçiden 686'sı ölmekte*** ve 1.584'ü de –kısmen veya devamlı surette iş göremeyecek durumda– yaralanmaktadır. Global ve senkronik bir kıyaslama yapılacak olursa, aynı yıllarda bütün dünyada benzeşik bir vahşetin hüküm sürdüğü görülecektir; örneğin, yeraltı taşkömürü

madenciliğinde zamanın en üstün teknolojisini geliştirip kullanan Britanya'nın havzalarında bile, 30'lu yılların sonundaki ölümlü kaza frekansları, kapitalizmin gördüğü en vahşi dönem olan 1 yüzyıl öncesindeki mertebeleri ($118x100.000^{-1}$) aşarak, $134x100.000^{-1}$ düzeyine kadar tırmanmıştır (17;18). Ne var ki, o zamanki Havzayı Fahmiye, bu düzeyi bile 550 cenazeyle sollamaktadır.

Öte yandan, hükümlülerle ilgili olarak 1939'da kayda geçen özgül kaza istatistikleri de aşağıda belirtildiği gibidir (16) :

Kazalı hükümlü işçi sayısı	160
10 gün veya daha fazla istirahatlı sayısı	80
Malûl sayısı	4

1939'da kazalanan bazı hükümlülerle ilgili ayrıntılı veriler aşağıdaki çizelgede aktarıldığı gibidir (16) :

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Soyadı	Sonuç	Tazminat (TL)
Kozlu	Cide	Cemal	Hamit Köse	Malûl	300.-
138 Çamlı	Ereğli	Abdullah	Musa Recep	100	Mahkemede
Kozlu	Balıkesir	İsmail	Nazif Kara	47	24.-
Derebaca	Zonguldak	Hasan	İbrahim Işık	Malûl	500.-
Kemerbaca	Polatlı	Hüseyin	Musa Bacılı	Malûl	320.-

İncelenen bazı belgelerin ortaya koyduğu kadarıyla, yukarıdaki çizelgede adı geçen İ. Işık'ın, kazalandıktan sonra kendisine protez (takma bacak) sağlanması için Amele Birliği'ne müracaat etmediği ve 500.- TL tazminat karşılığında işverenle sulh olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle bu tip sakatlanmalarda, mahkemelerle ve diğer resmî kurumlarla uğraşmaktan ziyade, her iki tarafın avukatının araya girmesiyle anlaşmaya varıldığı başka belgelerde de görülmektedir. İ. IŞIK'ın, malûliyeti sonrasında, ocak içinden haricî işlere tertip edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Araştırmanın bundan sonraki aşamasında, iş kazalarının Havza çapındaki genel durumuna değinilmeksizin, sadece hükümlülerle ilgili istatistik kaza verileri yansıtılacaktır. Örneğin, hükümlüler açısından bol telefatlı bir yıl olarak kayıtlara geçen 1941'e ait istatistikler aşağıda belirtildiği gibidir (1940 yılına ait verilere ulaşılamamıştır.) (16) :

Kazalı hükümlü işçi sayısı	121
10 gün veya daha fazla istirahatli sayısı	26
Malûl sayısı:	2
Ölü sayısı:	1

1941'de ağır kaza geçirerek malûl olan bazı hükümlülerle ilgili ayrıntılı veriler aşağıdaki çizelgede aktarıldığı gibidir (16) :

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Soyadı	Sonuç	Tazminat (TL)
Kozlu	Ünye	İsmail	Hüsnü Aydın	Ölüm	1.200.-
Kozlu	Ankara	Arif	Şükrü Yıldırım	Malûl	145.-
Kemerbaca	Bartın	Osman	İbrahim Çetin	Malûl	170.-
Kemerbaca	Çanakkale	Mustafa	Salih Ermiş	100 '	80.-
Derebaca	Erbaa	Halil	Ali Yılmaz	80	65.-

Havza'daki iş kazalarının korkunç boyutlara ulaşması ve bunun da hükümlü işçilere daha şiddetli bir ölçekle yansıması, devletleştirme sonrasında Ereğli Kömürleri İşletmesi (EKİ) adıyla anılmaya başlanan kurumun acilen tedbir almasını gerektirmiştir. İş kazaları, işgücüne zarar verdiği gibi, işgünü kayıplarına da neden olmaktadır. Milli Koruma Kanunu'na dayalı 'Zorunlu Çalışma Yasası' belirli oranda işgücü açığını kapattıysa da, önü arkası kesilmeyen iş kazaları ile salgın hastalıklar ve bunun yanısıra da işçi firarları ile direk buhranı üretimi dramatik ölçeklerde aksatmaya başlamıştır. Hükümlülerin, belirli bir intibak kursundan geçirilmeden, belirli bir tecrübe kazanmadan ocaklara girmeleri, kaza yoğunluğu ve işgücü kaybı açısından yöneticileri tedbir almaya itmiş ve geç de olsa, hükümlülerin eğitime tabi tutulması gündeme gelmiştir.

Bu konuda, Zonguldak C. Müddei Umumiliği'nden, Havza İktisat Müdürlüğü'ne gönderilen 7.6.1941 tarihli bir müzekkere (16 Nolu Belge) olduğu gibi aşağıya aktarılmıştır :

> "..... 69, Kozlu ve Asma yeni cezaevlerinde bulunan mahkûm işçilere maden ocakları ve iş disiplini hakkında konfrans şeklinde öğütler verilmesi dileğini havi yeni cezaevi müdürlüğünün 5/6/941 gün ve 747 sayılı yazısı ilişiktir.
> Bu hususta lâzım gelen yardımın ve tavassutun esirgenmemesini rica ederim.
> Zonguldak C. Müddei Umumisi Zeki Levent"

Yukarıdaki müzekkereye cevaben EKİ tarafından gönderilen 21.6.1941 tarih ve 6389/Servis-İstihsal/2131 sayılı yazının da (17 Nolu Belge), önemine binaen, aşağıya aktarılması uygun görülmüştür :

> ".... 69, Kozlu ve Asmadaki ceza evlerinde bulunan mahkm işçilere, gerek mâden ocaklarına ve gerekse iş inzibatına dair öğütler verilmesi hakkındaki temenniye iştirak etmekle beraber, teşkilatımızın kifayetsizliği yüzünden, bu arzu maalesef is'af edilemiyecektir.
> Keyfiyetin, Cumhuriyet Müddeiumumiliği'ne de bu yolla bildirilmesini rica ederiz..."

Bu yazının arkasına el yazısı ile düşülen bir notta ise, aşağıdaki meşruhat bulunmaktadır :

> ".... Mamafih, mesleki bilgi ve kabiliyetlerinin temini için çok sıkı olan vazife durumuna rağmen fen kurulundan bir mühendis arkadaşın Cuma ertesi öğleden sonra ve haftada bir defa olmak üzere konfrans mahiyetinde teknik malumat verilebileceğini, bunun için de mahkum işçilerin muayyen bir salonda toplatılmak üzere lazım gelen hazırlığın ikmalinden sonra işe başlamak üzere işarını rica ederim..."

Zonguldak C. Müddei Umumiliği ile EKİ yönetimi arasında seyreden yazışmaların gösterdiğine göre, zamanın maden işkolundaki en büyük yeraltı işletmesi olan EKİ'de, işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından, o tarihlerde gerçekleşen herhangi bir organizasyon henüz yoktur.

Yukarıda, hükümlülere verileceğinden bahsedilen haftada bir günlük konferansların ne kadar yararlı olup olmadığı da bilinmemektedir. Ancak, bilinen bir durum varsa, o da iş kazalarının bu yazışmalardan sonra yine kalabalık boyutlarda devam ettiğidir; örneğin, 1942'ye ait kaza istatistikleri aşağıda belirtildiği gibidir (16) :

Kazalı hükümlü işçi sayısı	48
10 gün veya daha fazla istirahatli sayısı	26
Malûl sayısı:	-
Ölü sayısı:	1

1942'de ağır kaza geçirerek ölen ve uzun istirahat alan bazı hükümlülerle ilgili ayrıntılı veriler aşağıdaki çizelgede aktarıldığı gibidir (16):

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Soyadı	Sonuç	Tazminat (TL)
Asma	İskilip	Mustafa	Yusuf Topçu	Uzun i.	594.26
Derebaca	Yozgat	Ali	Durak Özdemir	Uzun i.	401.80
Derebaca	Araç	Nuri	Hasan Alkan	Ölüm	1200.00

1944'e ait kaza istatistikleri aşağıda belirtildiği gibidir (16):

Kazalı hükümlü işçi sayısı	54
10 gün veya daha fazla istirahatlı sayısı	26
Malûl sayısı:	-
Ölü sayısı:	1

1944'te ağır kaza geçirerek ölen ve istirahat alan bazı hükümlülerle ilgili ayrıntılı veriler aşağıdaki çizelgede aktarıldığı gibidir (16)) :

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Soyadı	Sonuç	Tazminat (TL)
Kozlu	Çerkeş	Emin	Rıfat Akar	Ölüm	1200.-
Kozlu	Safranbolu	Kamil	İbrahim Öztürk	80	Mahkemede
Kozlu	Erzincan	Şerif	Yaşar Kavuş	16	-

1947'ye ait kaza istatistikleri aşağıda belirtildiği gibidir (16) :

Kazalı hükümlü işçi sayısı	16
10 gün veya daha fazla istirahatlı sayısı	7
Malûl sayısı:	1
Ölü sayısı:	-

1947'de hükümlülerin maruz kaldığı iş kazalarından önemli olan bazılarına ait ayrıntılı veriler aşağıdaki gibidir (16) :

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Soyadı	Sonuç	Tazminat (TL)
Üzülmez	Araç	Mustafa	Hasan Akbay	Malûl	-
Üzülmez	Bolu	Ahmet	Alim Meşhur	38	-

1948'e ait kaza istatistikleri aşağıda belirtildiği gibidir (16):

Kazalı hükümlü işçi sayısı	24
10 gün veya daha fazla istirahatli sayısı	15
Malûl sayısı:	-
Ölü sayısı:	1

1948'de hükümlülerin maruz kaldığı iş kazalarından önemli olan bazılarına ait ayrıntılı veriler aşağıdaki gibidir (16):

İşyeri	Memleketi	Baba Adı	Adı, Sovadı	Sonuç	Tazminat (TL)
Üzülmez	Akçaabat	Mehmet	Osman Değirmenci	Malûl	-
Üzülmez	Gerze	M. Ali	Kerim Alibeyoğlu	21	-

Yukarıdaki sayısal verilerin ortaya koyduğu gibi, 1945'ten sonra hükümlülerin kazalanma sıklığında büyük bir alçalma gözlenmektedir. Ancak bu alçalma, ne EKİ'nin işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda almış olduğu tedbirlerden, ne de hükümlü işçilerin almış olduğu iş eğitiminden kaynaklanmamıştır. Zira, bu tarihlerde EKİ'de çalışan serbest işçilerin maruz kaldıkları iş kazaları kitle katliamı boyutlarındadır. Hükümlülerin kaza oranlarındaki düşüşün nedeni, 1945'e doğru işgücü açığının kapatılmasından, düzenli ve disipline edilmiş işçilerin sağlanmasından ve buna bağımlı olarak hükümlülerin yavaş yavaş yerüstü işçiliğine veya ocak içindeki daha hafif ve nisbeten daha emniyetli işlere kaydırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu uygulama da kazalara maruziyet oranını hükümlüler lehine değiştirmiştir.

SONSÖZ YERİNE

1950'de çıkarılan genel afla birlikte, Havza'daki hükümlü istihdamı da fiilen yok olmuş; ancak, sigorta uygulamasının başlamasıyla birlikte, özellikle Zonguldak'ın çevre halkından olanlar ve Karadeniz Bölgesi'nden gelenler başta olmak üzere, çok az sayıdaki bazı eski hükümlü 1950'den sonra da EKİ'de çalışmaya devam etmişlerdir. Taşkömürü Havzası'ndaki hükümlü işçilerin 1937'de başlayıp 1950'ye kadar süren serüvenleri de böylece sona ermiştir.

Sonuç itibarıyla ve her şeyden önce, hükümlü çalıştırılması sayesinde büyük ölçüde kâr sağlandığı bilinmelidir. Bu kârlılık, sadece maliyet muhasebesiyle tayin edilerek hükümlülerin işçilik giderleri ve kömürün toplam çıkartım maliyeti ile satış fiyatı üzerinden tahakkuk eden konvansiyonel malî ölçeklerden kaynaklanmamaktadır. Esasında 'kazın ayağı' şu şekildedir: Hükümlü işçi çalıştırılmasında 3-5 liralık ufak kâr hesapları yapılmamış; ama, sanayinin ve dolayısıyla da kapitalizmin gelişmesi yönünde, kömürün koymuş olduğu ve bugün dahi kimsenin inkâr edemediği global katkı hesaplanmıştır. Yukarıdaki belgelerden anlaşıldığına göre, ***kapitalizmin cemiyete adam kazandırmak veya mahkûmları ıslah etmek gibi bir derdi yoktur. Mesele, kapitalizmin gelişmesi ve kâr edilmesidir.***

Medeniyeti "demir ve kömür"e dayandırma anlayışı; insanların, medeniyet adına vahşi bir şekilde sömürülmesinin, grizularda yanmasının, göçüklerde ölmesinin, sakat kalmasının, hastalıklı yaşamasının ve yaşam hakkının yok edilmesinin gerekçesi olarak gösterilmemelidir. Hapis yatmak oldukça güç katlanılan bir cezadır; *'zor zanaat'*tır. Bunun acısını iyi bilen bir eski hükümlü olarak, *"Aynı koşullarda ben olsaydım, ne yapardım? Madenlerde çalışır mıydım, çalışmaz mıydım? Aynı zamanda tecrübeli bir maden işçisi olarak nasıl karar verirdim?"* diye uzun uzun düşündüm... Sanırım, kabul ederdim. Çünkü özgürlük, salt hapisten çıkabilmek olarak algılandığı sürece, böyle bir karara varılması normaldir. Özellikle, 24 yıl veya daha uzun süreli cezaları giyenler için, mahpusluk yılları geçirilmesi çok zor olan bir müddettir. Hiçbir koşulda, madenlerde çalıştıkları için hükümlü işçilere hak vermemezlik edemeyiz. Ama, hadisenin gerçek görüntüsünü gözlerden saklayıp kendi emellerine birtakım insanî kılıflar giydirerek, *"..... cemiyete insan kazandırıyoruz..."* diye açıklamalarda bulunmak da insanî amaçlarla taban tabana zıt bir yaklaşımdır.

Hükümlü işçilerin büyük çoğunluğu ilk beş yıl kazalanmış ve sonuçta da ölmüş, malûl olmuş, hastalanmış, eski cezaevlerine geri gönderilmiş, ağır

bedeller ödemişlerdir. Bugün ise, *"..... kömür stratejik bir meta değildir; vazgeçilmez bir değeri kalmamıştır; maliyetleri çok fazladır; madenler ekonominin sırtında kamburdur; vs., vs., vs..."* gibi kılıflarla, ocakların kapatılması veya özelleştirme kisvesi altında birtakım taliplilere peşkeş çekilmesi istenmektedir. Bir zamanlar, Vehbi KOÇ ve Erdal İNÖNÜ'nün amcası olan Hasan Rıza TEMELLİ, Zonguldak'ta kömür ticareti yapmışlardır. H. R. TEMELLİ, 82 Nolu Kilimli Ocağı'nı da çalıştırmış; ucuz işgücü sayesinde kömür üretimi ve ticaretinden çok para kazanmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki birçok kapitalistin Zonguldak'tan aktarılan dolaylı sübvansiyonlarla sermaye birikimi sağladığı da herkesçe bilinmektedir.

Genel siyaset veya çalışma ortamında meydana gelebilecek yapısal ya da konjonktürel ani ve şiddetli değişimlerle işçi-işveren ilişkilerinin sertleşmesi sonucunda, Havza'nın ocaklarında mahkûm ve asker işçi istihdamı gibi bir uygulamaya yeniden geri dönülmesi bugün için geçerli olamaz. Vergi indirimi, doğum parası, çocuk parası gibi çeşitli teşvik uygulamalarıyla nüfus patlamasını körükleyen Devlet, 1937'deki konjonktürden farklı olarak, Türkiye'de haddinden fazla şişkin bir işgücü potansiyeli oluşturmuş ve buna bağlı olarak da korkunç boyutta bir 'işsizler ordusu' yaratmıştır. Bütün bunların yanında, teknolojinin kısmen de olsa gelişmesi, nisbeten daha az işgücüyle daha çok üretim yapılır bir düzeye erişilmesini sağlamıştır. Ayrıca devlet, daha fazla sayıda işçinin, kendine muhalif daha büyük bir güç olduğunun da bilincindedir. Aynı zamanda, daha az sayıda işçinin kendi egemenliği için bir teminat olduğunu sermaye sınıfı da bilmektedir. O bakımdan, askerlerin ve hükümlülerin, büyük ölçekli doğal afetler haricinde, herhangi bir büyük işletmede çalıştırılacağına ihtimal vermiyorum.

Bu çalışma, konunun *–profesyonellerin cazibe alanına girebilmesi dileğiyle–* gerçek uzmanların ehliyetine havale edilip daha da netleştirilmesi, geliştirilmesi, evriltilmesi ve nihayet yetkinleştirilmesi hedeflenerek, ülke genelinde bir ilgi odağı oluşturabilmek amacıyla yürütülmüştür. Madenci tabiriyle, bodoslamadan ifade edilecek olursa: Ben sadece bir kılavuz sürdüm... Bu konuda duyarlı olanların olumlu ya da olumsuz eleştirileri beni mutlu edecektir.

Erol ÇATMA
Üzülmez, Kasım/1996

KAYNAKLAR (*)

(1) Oktay KOLTAN :
"İstihrac-ı Maadin" ve "Destgâh-ı Ziynet" Mukayesesi Konusunda Mete Tunçay'a Yarı Açık Mektup, 1994. Toplumsal Tarih Dergisi; Cilt I, Sayı 2. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.

(2) Yıldırım KOÇ :
Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar, 1992. Ataol Yayınları.

(3) Alptekin MÜDERRİSOĞLU :
Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları, 1988. KASTAŞ AŞ Yayınları.

(4) Murat BASMAN :
Maddesel Sözlüklü Temel Ceza Kanunları ile İlgili Mevzuat, 1994. Adalet Yayınları.

(5) Prof. Dr. Manuel LOPEZ-REY :
Türkiye'de Suçluların Islahı Üzerine Rapor, 1967. Adalet Bakanlığı Yayınları.

(6) ---------- :
Ceza ve İnfaz Kurumları İş Yurtlarından Yapılacak Mal ve Hizmet Alımları İçin Maliye Bakanlığı'ndan Alınan Genel Görüş, 1995. Adalet Bakanlığı Tebliği.

(7) ---------- :
Gelen ve Giden Evrak Kayıt Defterleri, 1930-39. EKİ(TTK) İnsangücü ve Eğitim Daire Bşk. Arşivleri

(8) ---------- :
Cumhuriyetin 15. Yılında Zonguldak, 1938. CHF Zonguldak İl Teşkilatı Yayınları.

(9) Gerhard KESSLER :
Zonguldak ve Karabük'teki Çalışma Şartları, 1946/47. İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 8, Sayı:1-4.

(10) Kadri YERSEL :
Madencilikte Bir Ömür / Anılar-Görüşler, 1989. Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı ile TMMOB Maden Mühendisleri Odası Ortak Yayını.

(*) Kaynaklardaki tarihler, anılan yayınevinin aktüel baskı tarihleri değil, orijinal nüshanın ilk yayım tarihleridir; örneğin, *"F. **Engels** : ....., 1846."* gibi.

11) Bahri SAVAŞKAN :
Kişisel Görüşme, 1994.
(12) Sabri Eyüp DEMİR :
Kişisel Görüşme, 1994.
(13) İhsan SOYAK :
14.2.1944 Mali Senelerinde Başlanmış veya Başlanacak Sosyal Tesislere Ait Not ve Ekleri, 1944. Yayınlanmamış Rapor/EKİ(TTK) Etüt ve Tesis Dairesi Bşk. Arşivleri.
(14) Dr. Hekim Sabire ve Hulûsi DOSDOĞRU :
Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünü, Bugünü, 1945. BDS Yayınları.
(15) ---------- :
Muhtelif Yıllık Kaza Defterleri, 1938-48.
EKİ(TTK) İnsangücü ve Eğitim Dairesi Bşk. Arşivleri.
(16) ---------- :
Muhtelif İstatistik Yıllıkları, 1942-45.
Başbakanlık/İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.
(17) Friedrich ENGELS :
Maden Proletaryası; İngiterede Emekçi Sınıfların Durumu, 1846. Gözlem Yayınları.
(18) ---------- :
A Century of Struggle (1889-1989); Britain's Miners in Pictures, 1989. National Union of Miners Yayınları.
(19) ---------- :
Türkçe Sözlük, 1988. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
(20) Mustafa Nihat ÖZÖN :
Osmanlıca-Türkçe Sözlük, 1987. İnkılâp Kitabevi Yayınları.

EKLER

BELGELER

Sıra No.	*Tarih*	*Sayı*	*Mahreci*	*Muhatabı*
1	23/8/937	Genel: 228 Özel: 367	Dahiliye Vek. HP. U. Direktörlüğü	İktisat Vekâleti
2	12/8/937	—	Müh. Nihat Özay	HF Müdürlüğü
3	25/8/937	1935	HF Müdürlüğü	Müh. Nihat Özay
4	17/9/937	—	Müh. Nihat Özay	HF Müdürlüğü
5	25/2/938	322	Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı Hastahanesi Baştababeti	Havza Baş Hekimliği
6	28/2/938	558	Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı Hastahanesi Baştababeti	Kömür Havzası Sağlık Komisyonu Başkanlığı
7	21/3/938	6-7/948	Sağlık Komisyonu Başkanlığı	Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı Hastahanesi Baştababeti
8	1/4/938	12-1416	Sağlık Komisyonu Başkanlığı	HF Müdürlüğü
9	7/4/938	745	HF Müdürlüğü	Zonguldak C. Müddei Umumiliği
10	27/3/939	80	TC 5. Adliye Müfettişliği	Zonguldak Maden Müdürlüğü
11	5/4/939	—	Müh. Faik Birkan	Zonguldak Maden Md.
12	8/4/939	—	Müh. Faik Birkan	Zonguldak Maden Md.
13	19/4/939	Özel: 2017/7	İktisat Vek. Maadin Umum Md.	HF Müdürlüğü ve Baş Mühendisliği
14	15/10/940	1197	Zonguldak Maden Yeni Ceza Evleri Direktörlüğü	Havza İktisat Müdürlüğü
15	12/4/941	509	Zonguldak Maden Ceza Evi Müdürlüğü	Havza İktisat Müdürlüğü
16	7/6/941	Genel: 10521 Özel: 935	Zonguldak C. Müddei Umumiliği	Havza İktisat Müdürlüğü
17	21/6/941	6389	EKİ Müessesesi	Havza İktisat Müdürlüğü
18	8/8/941	1149	Zonguldak Maden Ceza Evi Müdürlüğü	Havza İktisat Müdürlüğü
19	28/8/941	14.1788	Kömür Havzası Sağlık Komisyonu Başkanlığı	Havza İktisat Müdürlüğü
20	15/9/941	14-1930	Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı Bşk.	Havza İktisat Müdürlüğü

Türkiye Cümhuriyeti
Dahiliye Vekaleti
HP.U. Direktörlüğü

ÖRNEK

ankara: 23/8/937

sayı:

gehel: 228
özel : 367

Özü: mahkumların çalıştırılması H.

İktisat Vekâletine

Maadin Umum Müdürlüğü ifadesine alınan I4/8/937 gün ve 3846 sayılı yazıya C :

Memleketin iktisat işlerinde kömür istihsalinin ehemmiyeti nazara alınarak ve mahkûm vatandaşlara ceza kanununun I3 üncü muaddel maddesine göre iş bulmak arzusuna dayanarak giriştiğimiz teşebbüsün ve bu işde mahkûmların mesaisi randumanının ölçülebilmesi ve kömür şirketlerinin bunları iyi çalıştırabilmesi bakımından Zonguldak maden müdürlüğünün mahkûm amelenin teknik işleri le alakalandırılmasının faydalı görüldüğü arz olunur.

Adliye Vekili Y.

Aslı gibidir.I3/9/937
B.Özkan

Örneğine uygundur.I6/9/937

No: 60

Zonguldak Maden M.M.Vrlığüne

Zonguldak Maden Ceza Evlerinde yapılan teftiş ve tetkikat neticesinde her iki şirket nezninde çalışan mahkûm amelenin verimsiz olduğunu ve mahkûmların kömür işlerinde çalıştırılmasının serbest amelenin hoşnutsuzluğunu mucip olduğu ihbar edilmiştir, bu itibarla: havza kömür mıntakası müdürü bulunmanız ve bu mıntakanın umumi murakıbı olmanız hasebile bu ihbarın ne dereceye kadar doğru ve yerinde olduğunun anlaşılabilmesi için halen havzada çalışmakta bulunan mahkûm amelenin iş verimiyle umumi vaziyetlerini ve serbest ameleye iş ve ahlâki bakımdan hakikaten menfi te'sir yapıp yapmadığının etraflıca bildirilmesini sayğılarımla rica ederim. 27/3/939

Adliye Müfettişi

575
30 Mart 1939

24.3.39

Mühendis Faik Birkan, Mühendis B. Zonguldaktan müfettişlik. 28-3-939

Tamim edilen rapor ilişikdir
10.4.939

T. C.
İKTİSAT VEKÂLETİ
Maadin Umum Müdürlüğü

Sayı : Genel | Özel | Eki
2017/7

Ankara
19.4.

Özü:

Havzai Fahmiye Baş Mühendis
ve Müdürlüğüne

Zonguldak

Havzadaki mahkûmların şimdiye kadar cereyan eden faaliyetlerinin gerek diğer amele üzerinde yaptığı tesir bakımından ve gerek bunlardan elde edilen randmanların normal amele randmanlarına nazaran vaziyeti bakımından tetkik edilerek bildirilmesini rica ederim.

İktisat Vekili N.

21 Nisan 1939

21.IV.39

Bu husus hakkında 10.4.939 tarihli raporuma ilave edecek bir cihet bulunmadığından Vekâlete aynen bildirilmesini müsaadenize arzederim
6.5.939

Yazıları efendi yollu
6.V.39 N.

Karşılıklarda Şube adı ve sayılarımızın yazılması.

T. C.
ZONGULDAK
MADEN YENİ CEZA EVLERİ DİREKTÖRLÜĞÜ

Sayı: 1197

I5/I0/940

Havza İktisat Müdürlüğüne

Zonguldak

7 Gün zarfında Derebacada çalışan mahkûm amelenin 3I,5 % nisbetinde çalışmadığı bu kerre Türkiş şirketinden alınan 9/I0/940 gün ve 5398 sayılı yazıdan anlaşılmaktadır.

Mahkûm amelenin muntazam çalışmaları müessese tarafından sıkı bir surette takıp edilmekte ise de ; ellerinde selâhiyattar Doktorlardan alınmış istirahat kâğıtları bulunan kimseleri (temarüz ettiklerini anlasak bile) işe sevk etmeğe icbarda haklı olarak tereddüt etmekteyiz.

Yapılan tetkikatta çalışmayan mahkûm amelenin usulü veçhile istirahat aldıkları ve bu keyfiyetin de adeta münavebe ile yapıldığı görülmektedir.

Müessesemizde çalışma ve iş ahlakını bozduktan başka havza istihsalâtına da tesir edecek bu işte temerrüt ve temarüz hadiselerinin önüne geçmek için istirahat almak üzere Dispanserlere müracaat eden mahkûm amelenin sıkı bir muayeneye tabi tutularak temarüz edenlerinin(kâğıtlarına işaret edilmek veya sair bir usulle) heman müessesemize bildirilmesine emirlerinizi reca ederim.

Saygılarımla.
Maden Yeni Ceza Evi
Direktörü
P. A.

KAYIT OLUNDU 5/35 16. Temmuz 1940

K 15/10/940

Saygılarımla

15

ZONGUL ... Müdürlüğü

Sayı
509

12/4/941

İktisat Müdürlüğüne

Zonguldak

1 - Havzada çalışan mahkûm amelenin muayeneleri neticesinde haklarında muameleyi mucib olabilecek mahiyette verilen raporların kendilerine anlatılması sebebile eski cezaevine iade edileceklerini zannederek yeni ceza evinden kaçmak fiilini irtikâp etmektedirler. Badema verilecek her hangi bir raporun zarf içinde doğrudan zimmet mukabili yeni ceza evi müdürlüğüne gönderilmesi.

2 - Dispanser ve Hasatanede yatırılan mahkûm amelenin taburcu edilmezden önce malumat verilmemesi yüzünden vuku bulan firar hadisesi 14 gün sonra haber alınabilmiştir.

Bu itibarle görülen mahzurun izalesi için taburcu edilecek mahkûm amelenin bir gün evvel tahriren cezaevi müdürlüğüne malumat verilmesi ve mahkûmun gönderilecek gardiyana imza mukabili teslim edilmesi

Yukarıda yazılı hususatın temini için alakadar makamlara tamimen tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Zonguldak
C.Müddei Umumisi

936
KAYIT OLUNDU
15 Nisan 1941

ZONGULDAK KÖMÜR HAVZASI
SAĞLIK KOMİSYONU
BAŞKANLIĞI

ZONGULDAK
28/8/1941

Sayı: K.1788 Zonguldak İktisat Müdürlüğüne

14/8/941 tarihli ve 3340 sayılı yazıya cevabdır.

Teşkilâtımız hey'eti sıhhiyesi tam teşekküllü bir hey'et olmasına binaen bu yazınıza bağlı olarak gönderilen evrakda ismi geçen Yeni ceza evi mahkûmlarından, 638 numaralı Süleyman oğlu Bilâl Erbay'ın, Sağlık teşkilâtı ve Memleket hastahanesi hey'eti sıhhiyesi tarafından verilen raporlar arasındaki teşhis ayrılığının tesbiti için Mumaileyhin tam teşekküllü bir hastahaneye gönderilmesine lüzum olmadığını ve evrak meyanında sağlık teşkilâtı hastahanesi hey'eti sıhhiyesinin raporuna nazaran muamele yapılması-- lâzımgeldiğini saygılarımla arz ederim.

Sağlık Komisyon Reisi

2485
KAYIT OLUNMUŞTUR
K.28.8.941

TERİM ve DEYİMLER için ESKİ DİLDEN TÜRKÇEYE GLOSER

A

amme kamu
ati gelecek, ilerisi

B

berveçhi ati aşağıda belirtildiği gibi
bidayet başlangıç, önce, ilk

C

cevaz izinli, yasaklanmamış olan

D

delalet kanıtlama, gösterme

E

enzar görünüm
efsunkâr büyüleyici

F

fahm kömür (havzayı fahmiye: kömür havzası)

H

havi içeren

İ

iaşe yedirme, içirme
ibate barındırma
icbar cebir kullanma, zorlama
ifa iş görme, yerine getirme; ödeme
ifrat aşırıya kaçma
intac neticeye varma, sonuçlanma
isaf birinin isteğini kabullenip yerine getirme
istiab kapasite, sığa
istidat yetenek, beceri
istihdaf hedefleme
istihraç çıkartım
istihsal üretim
istinat dayanak

K

kariye köy
kesb kazanım (önem, değer, ivedilik, vs. kazanma)
kifayet yeterlik

M

malûl alil olmuş, sakatlanmış, işgöremez
mebde başlangıç; bilgilerin ilk kısımları; kaynak, kök; ilke
memalik mülkler, memleketler, ülke toprakları
menfi olumsuz, negatif
meskenet miskinlik, uyuşukluk
meşakkat güçlük, zorluk
meşruhat belgeler üzerine elle düşülen açıklayıcı notlar
meşruten şartlı olarak, koşula bağımlı
mirî beyliklere ait; devlet hazinesine ait (mirî ocak: devlete ait olan ocak)
muaddel tadilat görmüş, değişikliğe uğramış
muavenet yardım
mübaşeret başlama, girişme, tutuşma

mucib	icab eden; sebep, vesile
müddei umumîlik	genel iddia makamı, savcılık
müellif	telif eden, derleyip yazan
müfîd	fayda getirici, yararlı
mükellefiyet	yükümlülük
mükerrir	tekrar eden; bir defadan fazla suç işleyen
mukteza	iktiza eden, gereken
mumaileyh	adı geçen
münavebe	nöbet, ardalalanma
münderecat	derc edilenler; bir kitap, dergi veya gazetenin içeriğinde bulunanlar
müsavi	eşit
müstahriç	istihraç eden, maden çıkartan
müstahsil	istihsal eden, üretici
müstehlik	istihlak eden, tüketici
mütevellid	tevlid eden, doğuran; çıkan; kaynaklanan
müzekkere	resmî yazı (genellikle adliyede)

N

netayiç	neticeler, sonuçlar
nüks	önceden tedavi edilen bir hastalığın organizmayı yeniden sarması

P

poryon	maden ocaklarında bir nezaret kademesi

R

rabatan	dönümlü (tayrabatan: dönümlü ayak)

S

selahiyetdar	yetkili
serapa	baştan ayağa
serd	sözü birbiri ardınca düzgün ve iyi söyleme

tahrir	yazı
tavassut	vasıta kullanma, aracılık etme
tecziye	cezalandırma
temaruz	kendini hasta gibi gösterme, yalandan hasta olma
temerrüd	karşı durma, inat
tenezzül	alçalma
terekküp	bileşme

Z

zevat	zatlar, kişiler

1951 Zonguldak doğumlu Erol Çatma, 1970'te EKİ Üzülmez Bölgesi'nin ocaklarında işbaşı yaptı. 12 Eylül 1980'den sonra, TCK'nun 141. maddesini ihlalden 5 yıl hüküm giydi. Hem bir eski hükümlü, hem de eski bir madenci olan, ancak hükümlü madenci olmayan ve 1995'te ayak ajüstörü olarak çalışırken TTK'dan emekli edilen Erol Çatma evli ve üç çocuk babasıdır.

Zonguldak
kömürdür, göçüktür, grizudur.
Zonguldak yüreklerde korku,
yüzlerde kömür karasıdır.
Zonguldak iştir, ekmek
teknesidir, umuttur. Zonguldak
yeraltında bir hapishanedir.
Bu hapishanenin ev sahipleri
Zonguldak'ın işçi köylüleridir.
Bu kitap Zonguldak'ın işçi
köylülerini değil, madenlerde
çalışarak mahkûmiyet günlerini
ikiye bölen gerçek
mahkûmları anlatıyor.

**KESK/Maden-Sen Zonguldak
Şubesi Yayınları**